

ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ลิขิต มาแก้ว
หลักสูตรทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชาศิลป เชียงใหม่

ความหมายของ ประเพณี และวัฒนธรรม

“ประเพณี” หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอยู่อย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและ พราหมณ์มาแต่โบราณ

“วัฒนธรรม” หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม คนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิม จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพ ตามยุคสมัย

วัฒนธรรม อาจแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ ๒ ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับปัจจัยสี่ และวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ เรื่องศาสนา ศิลปะ วรรณคดี กฎระเบียบต่างๆที่ส่งเสริมในเรื่องจิตใจ

ประเพณีและวัฒนธรรม โดยเนื้อความแล้วก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน คือ เป็นสิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้เกิดขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณี และวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบทอดร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี

อาณาจักรล้านนา ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรือง ผู้คนสงบสุขร่มเย็นนับตั้งแต่โบราณกาลอีกทั้งความศรัทธา ในพระพุทธศาสนาได้หยั่งรากฝังลึก หล่อหลอมก่อให้เกิดศิลปะและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม

สืบเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวล้านนาได้ยึดถือหลักธรรม และปรัชญาคำสอนของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทำให้มีความสงบสุขตลอดมา

ล้านนา มีผู้คนอาศัยอยู่หลากหลายชาติพันธุ์ มีความคล้ายคลึงกันทั้งรูปร่างหน้าตาและจารีตต่างๆ ดังมีผู้กล่าวว่าความหลากหลายทางชาติพันธุ์นี้เองก่อเกิดความเป็น **ล้านนา** กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรกๆที่อาศัยอยู่คือ **ลัวะ** คือชาวพื้นเมืองในกลุ่มมอญเขมร ตั้งถิ่นฐานกระจายทั่วไปในภาคเหนือเลยไปถึงเมืองเชียงตุง เมืองยองและ หุบเขาต่าง ๆ คนเผ่าลัวะมีหลายเผ่า และมีระดับความเจริญแตกต่างกันมาก **เม็ง** ชาติพันธุ์มอญโบราณที่ตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือมาช้านานแล้ว **ไทยวน** เป็นคนกลุ่มใหญ่ใช้ภาษาคำเมือง **ไทลื้อ** **ไทยอง** เชื่อกันว่าติดต่อกับกลุ่มชนในพื้นที่มานานแล้วก่อนที่จะอพยพเคลื่อนย้ายมาเพิ่มอีกตามหลักฐานที่ปรากฏในยุค **เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง** (สมัยพระเจ้ากาวิละ) **ไทชิน** กลุ่มชนแห่งลุ่มน้ำจีนหรือชนต่างกลุ่มเรียก **เขิน** อยู่ในจังหวัดเชียงตุง ประเทศพม่า **ไทใหญ่** ส่วนมากจะอาศัยอยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ รวมทั้งไทภูเขาอีกหลายเผ่า ล้านนา ปัจจุบันถ้านับตามแผนที่ประเทศไทยประกอบด้วย ๘ จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน หากนับตามที่ปรากฏในตำนานหรือด้านวัฒนธรรม ล้านนายังรวมไปถึง เชียงตุง ในพม่า สิบสองปันนาในประเทศจีนและบางส่วนในประเทศลาวอีกด้วย

พระพุทธศาสนา บ่อเกิดแห่งความเชื่อความศรัทธา สร้างค่านิยมทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปกรรม ด้านการปกครอง ด้านภาษา ตัวอักษร ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่อาศัยปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แม้ว่าชาวล้านนาจะมีศรัทธาแรงกล้าในพุทธศาสนาแต่ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือ **ผี** ก็ยังปรากฏอยู่ในสังคมชาวล้านนา ความเชื่อทั้งสองอย่างนี้อยู่คู่เคียงกัน พระพุทธศาสนาในล้านนาจึงมีความโดดเด่นในการผสมผสานความศรัทธาและความเชื่อ การนับถือผี คติในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน

ผีเหยผี หมายมินกล้า ฟ่องอยู่เจิบถ้ำ วังน้ำเมืองปลา ฟ่องอยู่ป่าไม้ สอดไซรัคหุหา ฟ่องอยู่มรรคา หนตางเป่งกว้าง, ผีโพงไพร สอดไปทั่วด้าน กลางต้าเตียวตาง ป่าไม้, เซะกิ้นเมือกดาว เอายงซีฟไว้ กบเขียดต่ายไหม้ กลางนา, ดุดกิ้นควแล้ว คายเกี้ยวชากปลา เหี้ยตำคันนา เวทนาแต่ใส่, ผู่งเขามีกัรรณ กระทำง่าวไ้ เก็งผีเก็งพราย บอกไว้ ,อันผีในคน วังวนแต่ไซรั หันนอกฝั่งได้ เจื่อกำ, ภายในนั้นแล้ว เหลือแฮ้วเหลือตั้ง จิตใจอาธรรม มีดดำกำเส้า, ฟ่องเอาเฝียบกััน สวานางหนุ่มเฒ่า เปี้ยได้มือยาว สาวไว้, ฟ่องผีหุบห้วย มากลัวแต่ไซรั ขนคิงปอได้ ไหวเพื่อน, ฟ่องเป้นผีบ้า บต้าไปเหมือนอยู่หอยยังเฮือน หุยฮ้องหุยให้ ขอฮื้อหมุเฮา กั๊ดยาวบ่ใกล้ แบ่งใจภายใน จุ่มไว้, พระเจ้าพระธรรม องค์ค่านัันไซรั ฮื้อหมันสาไหว้ ความดี, อายุวรรณะ พละสุชี ป่าเป็งความดี เจ้าจืดอกเอื้อง..... แสนพรหมลือ ผู้แต่ง

วัฒนธรรมด้านภาษา **วรรณกรรม** และ**ตัวอักษรล้านนา** ภาษาในวรรณกรรมและสื่อที่ใช้คือตัวอักษร โดยรวมแล้วต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยทั่วไปนั้น อาจแยกวรรณกรรมได้ 2 ประเภท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร คือ วรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยตัวอักษร และวรรณกรรมมุขปาฐะ คือ

วรรณกรรมที่ถ่ายทอดทางวาจา **วรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่** เพลงกล่อมเด็ก เพลงชาวบ้าน โวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต, สุภาษิต, คำพร, คำกล่าวในโอกาสต่างๆ เป็นต้น และ **วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ได้แก่** วรรณกรรมบาลี วรรณกรรมชาดก ตำนาน ประวัติ ตำรา กฎหมาย คำสอน กวีนิพนธ์ เช่น คร่าว โคลง ร่าย กาพย์ คำร่ำ เป็นต้น จากหลักฐานที่ค้นพบเกือบทั้งหมด ล้วนจารบนใบลานแทบทั้งสิ้น ตัวอักษรที่จารเป็นอักษรล้านนา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในล้านนานิยมจารใบลานเพื่อบันทึกสิ่งต่างๆ เช่น วรรณกรรม ทางศาสนา หรือตำราต่างๆไว้ เพราะมีความทนทานสามารถเก็บไว้ได้หลายร้อยปี ถือว่าเป็นองค์ ความรู้ภูมิปัญญาของบรรพชนล้านนาที่มีคุณค่า

กำบ่าเก่า ,สุภาษิตล้านนา

- 1.ฝนจะตกจะไปเจ้อใจดาวมีลูกสาวจะไปเจ้อใจมัน
- 2.ฝนบ่ตกบ่อยู่เฮือนไผฮั้นไผตีไผซัวเฮาบได้อยู่กัยเขา
- 3.พริกมีเฮือนเหนื่อเกลือมีเฮือนใต้
- 4.ฟังกำเล่าบ่เตาตำหัน
- 5.หมาบ่เท่าจะไปหลอกคนหัวออกจะไปคบมัน
- 6.อย่ากินก่อนตานอย่ามานก่อนแต่ง
- 7.อย่าไปตีกลองแข่งฟ้า อย่าไปขี่ม้าแข่งตะวัน

ปริศนาคำทายที่มีคำตอบเกี่ยวกับคน เช่น **ทั้งลุ่มก็มีขน ทั้งบนก็มีขน เด็กมาเอาขนกัน คำตอบคือ ขนตาเมื่อแดด ๆ** อย่างมาสองคน **มีดฟ้าบดฝน** อย่างมาคนเดียว คำตอบคือ เงา

ปริศนาคำทายที่มีคำตอบเกี่ยวกับสัตว์

- เสาสองเสา คาสองไฟ ไผบ่จำ **ตึงซอตึงจ้อย** คำตอบคือ ไก่
- แมงอะหยัง บรู๋หอม คำตอบคือ แมลงสาบ

ปริศนาคำทายที่มีคำตอบเกี่ยวกับพืช

- บิดทาง ร้องโเอ้ก คำตอบคือ หน่อไม้
- สูงกว่าน้ำ ต่ำกว่าเรือ คำตอบคือ ใบบัว

ปริศนาคำทายที่มีคำตอบเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้

- หัวเท่านั้นเขา เมากินเจ็ดวันบ่หมด คำตอบคือ กล้องยาสูบ
- ต่ำเตี้ยเรียดิน ไผใครกินขึ้นย่า คำตอบคือ มองตำข้าว

ปริศนาคำทายที่มีคำตอบเกี่ยวกับศาสนา

- หัวเป็นหนาม ถามบ่ปาก ปากก็แดงจ้ำปิ้ง ตักอยู่ที่กึ่งกึ่ง ตึงบ่อไผ่ คำตอบคือ พระเจ้า
- ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ บ่าหนุ่มบ่าแก่ อายุเท่ากัน คำตอบคือ กลองบูชา, กลองสะบัดชัย

ปริศนาคำทายที่มีคำตอบเกี่ยวกับธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติ

- โกงโธ้งโธ้ง ช้ำมโต้งสามแสน คำตอบคือ ผีอีฮุง(รุ่งกินน้ำ)
- บมีตัน บมีหัว บมีตัว มีเท่าเม็ด คำตอบคือ ผน

ปริศนาคำทายเบ็ดเตล็ด ไม่สามารถจัดเข้าพวกได้

- ควายลืบตัวมีชาวเอ็ดชา เป็นจะไต คำตอบคือ นับผิด
- บมีตัน บมีตาขึ้นเค้าไม้ คำตอบคือ งู , เครือเขา(คำตอบมี 2 ประเภทขึ้นไป)
- ปูะหยังอยู่ในนา ปูะหยังอยู่ในขันข้าว ปูะหยังอยู่ที่ตุ้เจ้า ปูะหยังอยู่ในเล้าหมู คำตอบคือ ปู
สาต , ปูทา(ปลาทุ) , ปูชา , ปูหมี(ปีหมี)(คำตอบมี 3 ประเภทขึ้นไป)
- ตีบดั่ง ยองดั่ง คำตอบคือ แวนตา
- อะหยัง แก้วส้อน คำตอบคือ ก้อนเส้า (ปริศนาคำผวน)
- อยากกินขึ้น ฟังไปค้วงา คำตอบคือ ฆ่าจัว(ปริศนาคำผวน)

พุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และตำนาน กล่าวกันว่าเริ่มขึ้นในสมัยพระนางจามเทวี เมื่อพระองค์ได้ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัยในราว พ.ศ. ๑๒๐๕ กษัตริย์ในราชวงศ์ของพระองค์สร้างความเป็นปึกแผ่นด้านพระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปและมีความเจริญมั่นคง จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๑๘๙๙ ในรัชกาลของพระญากือนา แห่งราชวงศ์มังราย พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกา ที่รุ่งเรืองอยู่ในกรุงสุโขทัยได้แพร่เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนา พระญากือนา จึงแต่งราชทูตถือพระราชาสาสน์ไปน้อมอาราธนาพระสุมนเถระ จากเมืองสุโขทัยมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่ และได้พระราชทานที่ดินถวายเพื่อสร้างวัดแต่พระสุมนเถระ พระราชทานนามวัดนี้ว่า วัดบุปผารามสวนดอกไม้ หรือวัดสวนดอกในปัจจุบัน พระบรมธาตุดอยสุเทพ อันเป็นศรีเมืองเวียงพิงค์เชียงใหม่ ก็โปรดให้สร้างในรัชสมัยของพระองค์ พระมหากษัตริย์องค์ต่อๆมาก็ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เช่น รัชกาลพระญาสามฝั่งแกน มีพระสงฆ์ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกามากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา รัชกาลพระญาติโลกราช ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด เชียงใหม่ เป็นครั้งที่ ๘ ของโลก เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ เป็นต้น

กาลต่อมาแม้ในยุคที่พม่าปกครองเชียงใหม่และล้านนนานับเป็นเวลา ๒๐๐ กว่าปี การทางพระพุทธศาสนาก็มิได้เสื่อมสลายเนื่องจากต่างก็นับถือพุทธศาสนาเช่นกัน หากแต่รับเอาธรรมเนียมและอิทธิพลด้านศิลปกรรมมาผสมผสาน ก่อเกิดวัฒนธรรมร่วมกับประเพณี พิธีกรรมล้านนา เช่น พิธีการบวช

ลูกแก้ว การนับถือพระอุปัชฌาย์แบบพม่า และการสร้างสิ่งให้ไว้หน้าประตูวัดเป็นต้น ล่วงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลล้านนา คติความเชื่อเรื่องจักรวาล ซึ่งแนวคิดดังกล่าว น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู โดยเนื้อหาหลักของแนวคิดนี้ เป็นคติในการสร้างความสมดุลระหว่างโลกมนุษย์กับจักรวาลโดยเชื่อว่าหาก จักรวาลเล็กซึ่งหมายถึงโลก เกิดความสมดุลกับจักรวาลใหญ่แล้ว จะเกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขขึ้นในโลกมนุษย์ ดังนั้นจึงออกแบบให้ผังวัดหรือศาสนสถานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอันเป็นตัว แทนของความสมดุลนั่นเอง แนวคิดเรื่องจักรวาลเชื่อว่าศูนย์กลางของจักรวาล จะประกอบไปด้วยเขาพระสุเมรุ ในศาสนสถานของเขมรจะแทนด้วย ปราสาทประธานซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพสูงสุด คือพระศิวะ ส่วนในพุทธศาสนาจะแทนด้วย พระธาตุเจดีย์หรือพระวิหาร ในแนวคิดเดียวกันแต่เปลี่ยนเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ซึ่งศูนย์กลางจักรวาลนี้จะเหมือนเสมือนตัวแทนอำนาจของพระมหากษัตริย์ไปด้วยใน เวลาเดียวกัน ในแนวคิดที่เชื่อว่ากษัตริย์คือสมมติเทพที่อวตารมาจากเทพ สูงสุดส่วนทางพุทธ ศาสนาก็เปรียบพระมหากษัตริย์เสมือนธรรมราชาซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า นั่นเององค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่อยู่ในผัง ล้วนสร้างโดยมีแนวคิดสอดคล้องกับคติจักรวาลทั้งสิ้น อาทิเช่น กำแพงสี่เหลี่ยมเปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล พันธทราย เปรียบเสมือนทะเลศรีทันดร ชุมโฆง คือทางเข้าของป่าหิมพานต์ ปราสาทเพ็ญบนสันหลังคาของพระวิหาร เปรียบเสมือนเขาสัตตบริภัณฑ์เจ็ดชั้น เป็นต้น ซึ่งการอุปมาอุปมัยดังกล่าวล้วนเป็นเรื่องราวที่จำลองแผนผังของจักรวาลตาม ความเชื่อทางพุทธศาสนาลงไว้ในโลกมนุษย์เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์นั่นเอง และแผนผังของวัดตามคติจักรวาลดังกล่าวนี้ ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุด ที่ได้กลายมาเป็นเสมือนสิ่งที่กำหนดบทบาทความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา ไปด้วยในขณะเดียวกัน เนื่องจาก เมื่อเขตพุทธาวาสหมายถึง พุทธภูมิ หรือที่อยู่พระพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์ หรือผู้รู้แจ้งแล้ว ดังนั้น ภายในเขตพุทธาวาสจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง สวรรค์ตามความเชื่อของโลกทัศน์ชาวล้านนา ดังนั้นชาวล้านนาจึงให้ความเคารพต่อ ศาสนสถานและเชื่อว่าการเข้าสู่เขตพุทธาวาส เป็นการเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ์ เข้าใกล้สภาวะของการนิพาน

สัตตภันท์ ในบริบททางวัฒนธรรมล้านนาหมายถึง เเชิงเทียนที่ใช้ในการบูชาพระประธานในวิหาร ซึ่งอาจจำแนกออกตามรูปลักษณะเป็น 2 แบบ คือแบบที่มีลักษณะคล้ายชั้นบันไดซึ่งมีที่สำหรับปักเทียนลดหลั่นกันลงมาได้ 7 - 9 ทีและแบบที่เป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วซึ่งจะมีที่สำหรับปักเทียนไล่จากยอด ถึงฐานทั้งสองด้านรวม 7 ที ทั้งนี้สัตตภันท์แบบสามเหลี่ยมนี้มักพบทั่วไปแถบจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงราย ส่วนสัตตภันท์แบบชั้นบันไดนั้นมักพบในท้องที่ของจังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน หรืออาจสรุปได้อย่างกว้างๆ ว่า สัตตภันท์แบบชั้นบันไดมักพบในละแวกของกลุ่มชนเผ่าไทลื้อเป็นอาทิ

คำว่าสัตตภันท์นี้ มีผู้ให้ความหมายเป็น 2 แนว ซึ่งแนวแรกพบจากที่ ดร . วอลเดมาร์ ซี . ไชเลอร์ สัมภาษณ์จากพระผู้ใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่จำนวนหนึ่ง กล่าวว่า สัตตภันท์หมายถึงพุทธปรัชญาหรือหลักปฏิบัติในพุทธ

ศาสนาอันหมายถึง โพชฌงค์ 7 สัทธัมมะ 7 หรือสัพบุรีสัทธัมมะ 7 และแนวที่สองมีความเห็นว่าหมายถึงทิวเขา ทั้ง 7 ที่เรียงรายลดหลั่นล้อมรอบเขาพระสุเมรุ สำหรับแนวความคิดเรื่องทิวเขาซึ่งอยู่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุนี้ ในขั้นแรกเห็นว่าสัมพันธ์ กับคติความเชื่อด้านจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาซึ่งปรากฏชัดเจน อย่างน้อยที่สุดก็พบ ในจักกวัตทีปนี ซึ่งเป็นผลงานนิพนธ์ชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นปราชญ์แห่งเชียงใหม่ ใน ยุคประมาณ พ . ศ .2100 และเท่าที่พบในรูปศิลปวัตถุซึ่งตกทอดมานั้น ยังปรากฏเป็นทิวเขาสัตตภณท์จำลอง หล่อด้วยโลหะซึ่งใช้เป็นเครื่องบูชาแก่มหา เจดีย์แห่งนครทริภุญชัย และโดยเฉพาะพระพุทธรูปจำลองทำด้วย ไม้ทำชาดประดับมุก ซึ่งลายพระบาทเป็นแผนผังจักรวาล โดยมีอักษรล้านนากำกับจุดสำคัญต่างๆ รวมทั้งทิว เขาสัตตภณท์ไว้อย่างชัดเจน จากรอยพระพุทธรูปจำลองนี้ สะท้อนให้เห็นว่าจักรวาลอันยิ่งใหญ่ก็ยังเล็กกว่า ฝ่าพระบาทของพระพุทธรูป กล่าวคือ พระพุทธรูปสามารถย่อเหยียบไปบน แต่ละจักรวาลในหมื่นแสนสหัส โลกธาตุได้อย่างง่ายดาย ดังนั้นการที่จะใช้ทิวเขาแต่ละทิวรอบเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางจักรวาล เพื่อเทิดไว้ ซึ่งพุทธรูปชานัน ย่อมจะงดงามด้วยประการทั้งปวงในแง่ของอามิสบูชา ในแง่โลกทัศน์ฐานันั้น จักรวาลแต่ละ จักรวาลมีลักษณะเหมือนภาคเหล็กแบนที่ขังน้ำไว้ ในสภาพเป็นทะเลน้ำเค็มกึ่งกลางภาคน้ำเค็มนั้น มีเขาพระ สุเมรุทรงสัญญาณเหมือนตะโพกสูง 84,000 โยชน์ ตั้งอยู่บนภูเขาสามเส้า รอบเขาพระสุเมรุซึ่งล้านนาเรียกว่า สิเนรุหรือสิเนโรนั้น มีทิวเขา 7 ทิว ล้อมรอบเป็นวงกลมลดหลั่นกันลงมาจากทิวเขาด้านในสุดถึงทิวยอดสุดชื่อ ยุคันธร อีสันธร กรวิก สุทสน์ เนมินธร วินันตกะ และอัสสกันณฺ์ ทั้งนี้ทิวเขาแต่ละทิวจะมีความสูงเป็นครึ่งหนึ่ง ของเขาซึ่งอยู่ด้านในของ ตน กล่าวคือทิวเขายุคันธรจะสูงเพียงครึ่งหนึ่งของเขาพระสุเมรุ และทิวเขาอัสสกันณฺ์ จะสูงเพียงครึ่งหนึ่งของทิวเขาวินันตกะ เป็นต้น ในโลณศาครหรือทะเลน้ำเค็มนั้น จะมีทวีปหรือเกาะใหญ่อยู่ 4 เกาะ คือ อุตตรกुरुทวีป ปุพพิเททวิ ขมพูทวีป และอมรโคยานทวีป ในทิศเหนือ ตะวันออกใต้ และตะวันตก ของทิวเขาสัตตภณท์ และยังมีทวีปน้อยซึ่งเป็นบริวารของทวีปทั้ง 4 อีกทวีปละ 500 ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของ จักรวาลอย่างคร่าวๆ และทั้งหมดนั้นถือว่าเขาพระสุเมรุและเขาสัตตภณท์เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล

ลักษณะเฉพาะของวัดในวัฒนธรรมล้าน นาและการจัดแผนผัง

วัดในวัฒนธรรมล้านนาแบ่งตามแนวทางปฏิบัติของสงฆ์ได้เป็น 2 ฝ่าย คือวัดฝ่ายคามวาสี และ วัดฝ่ายอรัญวาสี (วัดป่า) วัดฝ่ายคามวาสีจะมุ่งเน้นการปฏิบัติและการศึกษาทางด้านพระธรรมคัมภีร์ บางครั้งเรียกว่าฝ่าย คันถ รุระ แปลว่าคัมภีร์ หมายถึงการมุ่งเน้นศึกษาเพื่อให้รู้ถึง พุทธพจน์ พระธรรมวินัย และพระอภิธรรมต่าง ๆ ส่วน พระฝ่ายอรัญวาสีนั้น จะมุ่งเน้นการปฏิบัติด้วยการ วิปัสสนาธุระ หรือการทำให้จิตใจสงบ เพื่อพัฒนาจิตไปสู่ พระนิพพาน พระสงฆ์ฝ่ายนี้จึงมักจะปลีกความวุ่นวายจากเมืองไปสร้างวัดอยู่ไกลจากชุมชน ส่วนวัดฝ่าย คามวาสีมักจะอยู่ใกล้ชิดกับชุมชนในอดีต วัดที่มีความสำคัญมาก มักจะถูกเรียกว่าวัดหลวงหมายถึงวัดที่ได้รับ การอุปถัมภ์โดยตรงจากพระมหา กษัตริย์ ส่วนวัดที่ไม่มีความสำคัญ หรือมีความสำคัญน้อย จะถูกเรียกว่าวัด ราช โดยหมายถึงวัดที่อยู่ภายในชุมชน อุปถัมภ์โดยชาวบ้านหรือสามัญชนทั่วไป ซึ่งวัดสองกลุ่มนี้ การสร้างงาน สถาปัตยกรรมภายในมักมีความแตกต่างกันทางด้านฝีมือการก่อสร้าง อย่างชัดเจนลักษณะเด่นของวัดใน วัฒนธรรมล้านนา มักจะแบ่งพื้นที่ใช้สอย ออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1. เขต พุทธาวาส หมายถึงพื้นที่สมมุติ ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของสงฆ์และ ฆราวาสเป็นที่ตั้งของ สถูป เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอกลอง-หอรฆัง ชุ่มโขง และศาลาบาตร เป็นต้น ภายในเขตพุทธาวาส มักมี พระธาตุเจดีย์ หรือพระวิหาร เป็นประธานของวัด ซึ่งภายในวิหารจะประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ส่วนภายในองค์พระธาตุเจดีย์จะเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวก ซึ่งอาคารสองหลังนี้ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ในฐานะประธานของพุทธศาสนา ซึ่งจะรับรู้ในทุกกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นภายในวัด สอดคล้องกับความหมายของคำว่า พุทธาวาส ซึ่งมาจากคำว่า พุทธ + อาวาส อันหมายถึง สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้านั่นเอง ผังวัดในล้านนาที่สมบูรณ์มักสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลายแห่งมักสร้างอยู่บนที่สูง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและศาลาบาตร มีประตูทางเข้า 4 ทาง ทางเข้าหลักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือเส้นทางสัญจรหลัก เช่นแม่น้ำ ประตูทางเข้าหลักทางทิศตะวันออกนี้มักจะทำซุ้มประตูประดับด้วยลวดลายพันธุ์ พุกษาหรือสัตว์ในเทพนิยาย เรียกว่า ชุ่มโขง โดยมีบันไดทางขึ้นเชื่อมต่อไปด้านล่าง พร้อมทั้งมีราวบันไดประดับด้วยรูปนาคทอดตัวยาวจากซุ้มประตูโขงลงสู่ด้านล่าง เช่นเดียวกัน เมื่อผ่านจากซุ้มประตูโขงเข้าไป จะเข้าสู่เขตพุทธาวาส ซึ่งมีพระวิหารและพระธาตุเจดีย์วางอาคารอยู่ในแนวเดียวกัน กับชุ่มโขงและบันไดทางขึ้น ในแนวแกนตะวันออกตะวันตก บริเวณโดยรอบจะประกอบไปด้วยอาคารอื่นๆ ที่สำคัญ เช่น พระอุโบสถ หอไตร พระวิหารขนาดเล็ก เป็นต้น พื้นที่โดยรอบมักปูด้วยลานทราย ซึ่งมีประโยชน์ในการดูดซับความชื้น ช่วยป้องกันอาคารที่สร้างด้วยไม้ ไม้ให้เสื่อมสภาพโดยง่าย
2. เขตสังฆาวาส มาจากคำว่า สงฆ์ + อาวาส หมายถึงพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของอาคารอันเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและ วัตรปฏิบัติของสงฆ์ ได้แก่ กุฏิ หอฉันเวกกุฏิ(สุขา) ที่สรงน้ำโรงครัว ศาลา เป็นต้น ส่วนใหญ่มักแยกกันจากเขตพุทธาวาสอย่างเด็ดขาด แต่ก็มีทางเชื่อมถึงกันได้โดยง่าย ในอดีตเขตสังฆาวาสอาจใช้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ สามเณร และเป็นที่ยี่เรียนของเด็กวัดไปด้วยในขณะเดียวกัน
3. เขตธรณีสงฆ์ ได้แก่ ช่วงวัด ที่เผาศพ ป่าช้า สวนป่า และที่ว่างอื่นๆ หมายถึงพื้นที่สาธารณะ ที่สามารถใช้ได้ร่วมกันทั้งสงฆ์และฆราวาส ช่วงวัดหรือที่ว่างด้านหน้าวัดมีความสำคัญเป็นอย่างมาก วัดสำคัญๆ ในอดีต มักมีช่วงขนาดใหญ่ไว้ทางด้านทิศตะวันออก ใช้เป็นที่รวมพลและสร้างขวัญกำลังใจของทหารก่อนทำศึกสงคราม นอกจากนั้นยังเป็นจุดแวะพักของนักเดินทางหรือขบวนคาราวานสินค้าต่างๆ บริเวณนี้จึงมักมีบ่อน้ำใช้ รวมถึงมีต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นอารักษ์ของศาสนสถาน นอกจากนี้ในช่วงที่มีเทศกาล ช่วงหน้าวัดมักจะถูกใช้เป็นที่ทำกิจกรรมรื่นเริงประจำปีต่างๆ อีกด้วย

ประเพณี วิถีชีวิตคนเมือง วัฏจักรชีวิตของชาวล้านนา เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ มานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตในแต่ละพื้นที่นั้นอาจแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ รวมทั้งประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ต่างๆก็อาจแตกต่างกันไปตามสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ แบ่งเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีการเกิดหรือ คลอดบุตรในล้านนามีข้อวัตรปฏิบัติที่ต้องยึดถือกันมานาน ข้อวัตรปฏิบัติเหล่านั้นไม่ค่อยจะมีการบันทึกไว้เป็นเอกสาร แต่แท้ที่จริงแล้วเรื่องการเกิดเป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับผู้หญิง ข้อยึดถือปฏิบัติของหญิงแม่มานและหลังเกิดในปัจจุบันได้เลือนหายไป แม้ในชนบทที่ห่างไกลก็มีเพียงบางอย่างที่ยังใช้ยังยึดถือกันอยู่ ซึ่งก็เพื่อความอยู่รอดของชีวิตแต่ก็ต้องยอมรับกันว่า ประเพณีการเชื่อถือเหล่านั้นก็ย่อมเหมาะสมกับความต้องการของคนในสมัย นั้น ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามประเพณีที่เชื่อถือกันมา จะเป็นการเหลือคำหรือฝืนคติปู่ตายาย ซึ่งมักทำให้เกิดเรื่องร้ายไม่สบายทั้งกายและใจ เป็น การผิดจริต (อ่าน”ฮิต”) คือผิดจารีตประเพณีไป

การตั้งชื่อ ในอดีตล้านนานิยมการตั้งชื่อตาม วันที่เกิด เช่น เกิดวันจันทร์ ก็ตั้งชื่อ อัจฉิน หรือ ใ้อัจฉิน เป็นต้น หรือพ่อแม่ จะขอให้พระภิกษุที่วัดเป็นคนตั้งชื่อให้ หรือบางครั้งก็จะขอให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนตั้งชื่อให้และจะหาหม้อจันวันดีหรือวันที่เป็นมงคลตามหลักของการตั้งชื่อ ใน สมัยก่อนนามสกุลไม่มีใช้ หรือว่าบางหมู่บ้านมีสกุลอยู่ไม่กี่นามสกุล หรือบางที่ทั้งหมู่บ้านมีนามสกุลเดียวกันก็มี การมีชื่อซ้ำกันนี้ทำให้เรียกขานกันยากพอสมควร เพราะไม่รู้ว่่าชื่อนี้ จะหมายถึง ใครกันแน่ นับเป็นความฉลาดของคนโบราณที่จะเรียก “สร้อยชื่อ” ต่อท้ายชื่อนั้น เพื่อจำแนกว่าเป็นคนไหน สร้อยชื่อนี้ เป็นการเรียกโดยคนใกล้ชิด ญาติมิตรเพื่อนฝูง ที่ผู้ถูกเรียกจะพอใจหรือไม่ก็ตาม แต่คนอื่นก็เป็นที่รู้กันว่า คือใคร และสร้อยชื่อนี้ อาจจะไม่มีการเรียกไปยังลูกยังหลาน นับว่า “สร้อยชื่อ” เป็นมรดก ที่ผู้รับรับไปโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัวสมมติว่าชื่อ “แก้ว” มีอยู่มาก เพื่อการแยกแยะให้ถูกตัว การตั้งสร้อยชื่อ ก็มีที่ตั้งในลักษณะต่าง ๆ ตั้งตามลักษณะของร่างกายหรือ สุขภาพอนามัย เช่น คนหนึ่งค่อนข้างอ้วนท้วนหน้อยก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วตุ้ย” อีกคนมีรูปร่างงามสง่า ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วร่างศรี” อีกคนมีจมูกโต ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วดังโม” อีกคนมีนิ้วกินมา ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วหน่อ” เป็นต้นตั้งตามแหล่งที่อยู่ อาศัย เช่น คนชื่อแก้ว มีบ้านอยู่หน้าวัด ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วหน้าวัด” อีกคนอยู่ริมคูน้ำ ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วริมคือ” เป็นต้น

ตั้งตามลักษณะนิสัย เช่น คนที่ชอบไม้ ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วโว” อีกคนหนึ่งยิ้มแย้มอยู่เสมอ ก็จะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วหน้าโน” เป็นต้นตั้งตามลักษณะงาน อาชีพ หรือฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น คนที่มีเงินมาก(และไม่ค่อยใช้เงิน) อาจจะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วเงินหนา” อีกคนฐานะยากจน อาจจะได้สร้อยชื่อว่า “แก้วถน” ตั้งตาม ชื่อคู่ครอง เช่น นางแก้วเมียนายม่วย ก็เรียกว่า “แก้วม่วย” อีกคน เมียนายเปลี่ยน ก็เรียกว่า “แก้วเปลี่ยน” การตั้งชื่อนี้ มีที่บ้านของผู้เขียนมีอยู่คู่หนึ่ง คนผิวสีอวง คนเมียชื่อกลม ก็เลยเรียกว่า “วงกลม” ฟังดูก็อมยิ้มได้เหมือนกัน อีกคู่ ทั้งผิวทั้งเมียชื่อ แก้ว ก็เลยเรียกว่า “แก้วคู่” และการตั้งชื่อแบบนี้ ก็เคยหน้าแตกมาแล้ว ด้วยเหตุว่า เรียกชื่อเมียเป็นชื่อผิว เรียกชื่อผิวเป็นชื่อเมีย สับกัน ฉะนั้นก็ต้องแม่นยำและการมี สร้อยชื่อนี้ นับเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของ “คนเมือง” แห่งแดนดินถิ่นล้านนาแห่งนี้ ซึ่งจะหาบ้านอื่นเมืองไหนมาเหมือนนั้นไม่มีใครมี จะมีบ้างแต่ไม่จำเพาะเจาะจงเหมือนคนเมืองบ้านเรา

การตั้งชื่อละอ่อนเกิดใหม่

จุ่มปี๋ จุ่มป่า เกียงภา คำอ้าย แสงหล้า ปันเกย จันต๊ับ
จันสม จันฟอง คำยอง ขวนพิศ คำป็น คำป้อ จันตา
บัวคำ บัวแก้ว บัวตอง อินตา อินแก้ว บัวลา คำมา คำหน้อย
บัวเรียว บัวจัน ทองคำ ทองสร้อย สีมา สีมอย เคลือฟ้า
ศรีหมื่น เต้จา อุ๋นเฮือน แก้วม้า บัวซอน คำหล้า ศรีออน
จ้อเมือง เหล่านี้ บ่มีเจ้าของ ขอเจริญจับจอง เลือกเอาเตอะเจ้า ตามสบายเจ้า

สร้อยคำเกี่ยวกับรูปร่าง-ลักษณะ

แหลวแหล่แหลวแล่น หมายถึง แหลกไม่มีชิ้นดี **แหลวแผ่แหลวแพ้น** หมายถึง แหลกเป็นชิ้นเล็ก
ชิ้นน้อย

แหลวแพ้น หมายถึง แหลกเป็นชิ้น **แหลวแตว** หมายถึง แหลกเป็นชิ้นของแหลวเหมือนน้ำ

แหลวเมอะมะ หมายถึง แหลกเป็นชิ้นเหนอะหนะ **เปิดโต้โหล** หมายถึง เปิดโล่ง

แน่นแท็ก หมายถึง หนาแน่น แข็งแรง **มันถึงหรือแน่นถึง** หมายถึง หนาแน่น ไม่ขยับเขยื้อน

บางแต่บ้าย หมายถึง บางเบามาก **ซื่อเหมือนข้าวหนมวง** หมายถึง ไม่ซื่อตรง (เป็นคำประชด

ประชัน) **ซื่อแซ่ด** หมายถึง ตรงเหมือนไม้บรรทัด **แข็งเป๊ก** หมายถึง แข็งมาก

แข็งเก๊กเด็ก หมายถึง ลักษณะแข็งทื่อ **แข็งกึ่งตั้ง** หมายถึง แข็งทื่อเหมือนศพ

สูงเอ็ดเอ็ง หมายถึง สูงใหญ่ **สูงเหมือนผด** หมายถึง สูงเหมือนเปรต ผอมสูง

สูงไปสูงง่าว หมายถึง สูงมากจริงๆ **ต่ำมัดแก้ด** หมายถึง ลักษณะคนเตี้ยแกร็น

ต่ำปอกหล็อก หมายถึง เตี้ยหม้อต้อ **ต่ำมีอกก๊อก** หมายถึง มะขามข้อเดียว

สั้นปอกหล็อก หมายถึง คนเตี้ยกลม **สั้นกิมติม** หมายถึง สั้นจืดจู้

ยาวอัดลาด หมายถึง คนสูงใหญ่หรือสัตว์ตัวยาวใหญ่เช่นงู

ยาวโจ๊ะโละ หมายถึง หน้ายาว **ยาวเพ็อย** หมายถึง ยาวเป็นทางยาวไปตลอด

มุ่นมุกกุก หมายถึง สั้นๆที่อ้อๆ **มนมุงก่ง** หมายถึง กลมใหญ่เห็นได้ชัด

มนแก่วัด หมายถึง กลมตึก **มนอุ้มอุ้ม** หมายถึง กลมๆรีๆ **ป้อมปอกหล็อก** หมายถึง เตี้ยกลมเล็ก

ปุ่มปุกหลุก หมายถึง อ้วนกลมเล็ก **ผอมแก้งแต่ง** หมายถึง ผอมซี่ก้าง ผอมแห้ง

อ้าก้าบงาบ หมายถึง อ้ากว้าง **งามผีหลี้** หมายถึง คนที่เริ่มเป็นสาว และมีหน้าตาสวย

งามไป้งามง่าว หมายถึง สวยมากจริงๆ **กิดโค้งโห่ง** หมายถึง ไม่ตรง **แล้วขำตี** หมายถึง ตายในที่

เกิดเหตุ **เหี่ยวหุบหยับ** หมายถึง เหี่ยวยุ่น **ยานเดิบตาบ** หมายถึง ยานมาก **ขำก๊ะระ** หมายถึง

ค้ำคาอยู่

ประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ การใช้ชีวิตประจำวันของชาวล้านนาในอดีต ส่วนมากจะเป็นสังคม

เกษตรกรรม ทำนา ทำไร่เป็นหลัก หลังเสร็จจากการทำนาแล้ว หนุ่มสาวในสมัยก่อน มักจะมีการแอ้วสาว หรือ
อู้ป่าวอู้สาว ขนบการแอ้วสาวของชาวล้านนา เริ่มเมื่อชายหนุ่มกับหญิงสาวก้าวเข้าสู่วัยแรกรุ่น อายุ

ประมาณ ๑๕ - ๑๗ ปี เรียกชายหนุ่มว่า “บ่าว จี” เรียกหญิงสาวว่า “สาวจี” คำว่า “จี” หมายถึง แรกรุ่ง หรือ ดอกไม้ตูม แต่นำมาใช้เป็นคำเปรียบเทียบกับชายหนุ่มหญิงสาววัยแรกเริ่มเหมือนดอกไม้เริ่มตูมก่อนที่จะเบ่งบานอย่างเต็มที่ จึงเรียกว่า “บ่าวจี” และ “สาว จี” หากมีวัยอายุ ๑๗ - ๒๒ ปี ยังถือเป็นหนุ่มสาวเต็มตัว แต่ ถ้าหากย่างเข้าสู่วัยอายุประมาณ ๒๓ ขึ้นไป เรียกว่า “บ่าวเคঁน” หรือ “สาวเคঁน” คำว่า “เคঁน” หมายถึง เหลือหรือคงค้าง ไม่มี คู่ครอง แต่ถ้าเลยอายุประมาณ ๒๕ ปีขึ้นไป เรียกว่า “บ่าวเฒ่า” หรือ “สาวเฒ่า” เพราะ ครองโสดจนอายุล่วงเลยมามากแล้ว

กำอู้บ่าว อู้สาว

เมื่อไปถึงบ้านหญิงสาวแล้วบาวก็จะจ้อย --- "สาวนอนหลับเจ้า ก็นซี้หมาก่อง

บาวเตวก่างกอง ก็นจิ้นไก่ต้ม

สาวนอนหลับเจ้า มันเด็กหัวไผ

เป็น.....ตัวใดมาเห่าหน้าบ้าน"

เด็กมามะม้อย น้าย้อยตื่นกลอน เด็กมาออนซอน ดาวหมองหม่นฝ้า เจียบเหงาใจ ไปทุกหย่อมหญ้า --

วิเวกวังเวงเจียบภัก มนุสส์ทั้งหลาย นอนในสำนัก -- ดักเจียบปึงเย็นวอย ลมก็บ่พัด สัจคหายสอย --

แสงเดือนมอย ลอดลายกึ่งก้าน หันวูยวู ไปผับทั่วบ้าน -- หนาวเย็นคิง สะท้าน

ง่อมงั้นใจ ดวงธัยเหี่ยวมัน -- บมีคู๋ป่องนอนพิง บมีคู๋ซ้อน ใฝ่ซ้องอาสิง -- หนาวเย็นคิง คนเดียวเดียว

คั้น เพ็งมีคู๋สม เซยชมเผื่อฝัน -- แต่ตัวชายเราขาดไว้.....

ชาย- ฮะอ้อม

แม่- เสียงแห่งไผ จามจามไอไอ อยู่ต่างลุ่มหั้น ฟังลู่อี่หน้อย

สาว- มันเป็นเสียงไผ จามจามไอไอ อยู่ต่างลุ่มหั้น

หนุ่ม- อีนายนานานอง อ้ายมาแ่อวหา จักเก็กเกาชา ขึ้นไปนั่งอู้

สาว- ขึ้นมาเพ้เตอะ บ่เก็กตางไผ อยู่ตั้นคั้นใด เก็กตางหมาโก้

หนุ่ม- กั้นน่องว่าแต่ แม่น้องก็ตาม อ้ายคนบ่งาม ใครขึ้นไปอู้

สาว- ขึ้นมาเพ้เตอะ เปล่งแจ้งกลางตา จามบ่งามตา หล้างหั้นเป่งป้อย

หนุ่ม- กิตยากแต่ตัก จักขึ้นไปหา กลัวอ้ายเป็นมา ปะใส่ไล่เถ้

หญิง- ขึ้นมาเพ้เตอะ บ่ถักกลัวไผ บมีคนใด มาแ่อวหาข้า ตั้งแต่เป็นสาว บ่าวบ่หันหน้า หันท่าจักมีคินนี้

หนุ่ม- ขอเสียงคำรัก ห่อใบหมากหนุน แกงปลาใส่ทุน กินแล้วทุนใส่

แม่- เออ อู้กั้นเตอะเน้อ แม่จะไปนอนก่อนละ

หนุ่ม- ขอนั่งตืดหั้น อยู่สักบึดใจ มอนตาไหล บ่หล้างว่าถี้

ผีเจ้าที่บ่หล้างว่าสัง สีดำบึงบ่หล้าบึดโจ่ง

สาว- หมดข้อยล้อย เหมือนกลางวิหาร พ่อร้างบ่ปาน บ่าวจีบ่ซ้อง

บมีไฟไหน จักไฟใจข้อง น้อยอยู่คนเดียววงอ้อมล้ำ
หนุ่ม- อ้ายบ่เชื่อ ไม้ใหญ่หนัก หุมจักมีผี คนงามดี ช่างมีคนเฝ้า
สาว- ไม้ใหญ่แต่ ตางในมันกลวง ซ้ำด้วงจี่ไน ใช้การบ่ได้
หนุ่ม- ฟังคำน้องไร้อ้อ อ้ายหวั่นนักหนา จักขออำลา ไคลคลาพอกเต้า
จักจำเอาคำ แห่งนายน้องหน้า ไปนอนคืนอ่านกีด
หลังกจักสม อารมณ์ที่พิศ จักพลิกพอกหน้ามาไซ
ขอลาก่อนเตอะ บ่ไซใจไกล มันเด็กล้ำไป อยู่เมินบ่ได้
สาว- ไปเตอะไปเตอะ บ่ไซว่าจำ กลางดงดำ ไปเด็กเดินซ้อน
ถ้ายังสนใจ อาลัยไฟ้ออน ทื่อพลิกมาใจแถมเน้อ

หญิง สาวกล่าวว่า อ้ายลงเฮือน ช้ำมน้ำก่ทำ ช้ำมหญ่าก่ก้อ ปลุกดอกหอม
พอ กอไหนก่ตัน (ความหมายแฝงคือ พี่ชายได้แวะคุยสาวคนอื่นมากที่บ้าน กี่ คนแล้ว)

ชายหนุ่ม กล่าวว่า ขอนั่งตี่ตี่นี อยู่สักบิตใจ ม่อนตาไหล บ่หลังกว่า
ถี้ ผี เจ้าที่บ่หลังกว่าสัง สีดำปัง บ่หลังก่บ่โจ่ง (ความหมายแฝงคือ ผีเจ้าที่-ผีประจำบ้าน
หรือผีอารักษ์ อาจ หมายถึงพ่อแม่รวมทั้งตัวหญิงสาวผู้เป็นเจ้าของบ้านด้วย)

คำอุ้วบ่าวอุ้วสาวบางบทบางตอน ยังปรากฏความหมายเชิงชวนให้คิดคะนึงด้วย กล่าวคือ โวหารที่เป็น
ปริศนาเกี่ยวกับเสียงของคำ เช่น **หญิงสาวพูดว่า** กินแกงบ่าฟัก ใส่งา ตำ (บ่าฟัก - รัก และ งาตำ -
งามตา) กินเข้ากับแกงผักสีเสียด (สีเสียด-เกลียด คนที่พูดด้วย) สำนวนที่ยกมานี้ ถือเป็นการใช้รหัสเสียง
สระ คือ ฟัก ไกล่เคียงกับเสียงคำว่า ฮัก (รัก) สีเสียด ไกล่เคียงกับเสียงคำ
ว่า เกลียด นอกจากนั้นยังมี คำต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นรหัสเสียงที่มักปรากฏในคำอุ้วบ่าวอุ้วสาว เช่น จุ้น -
กุ้น (คุ้นเคย) บ่าหนูน - เกื้อหนูน ลวก - หยวก - สวก (ดู) พริก - ปีก (กลับ) บางบทบางตอนก็ใช้
คำพวนในการเล่นโวหาร ชายหนุ่มหญิงสาวต้องอาศัย ปฏิภาณจึงจะสามารถรู้ความหมายที่แท้จริงได้ เช่น
ชายหนุ่มพูด ว่า กันมี**ตัววี** อ้ายพีก็เต็มใจ บ่ฮักคนใด ต่อไปวันหน้า (คำ
ว่า **ตัววี** พวนกลับว่า **ตัวว่า** (ที่ว่า) หมายถึงคนรักที่น้องว่า) **หญิงสาวพูดว่า** **แมวลี** มี
แล้ว ตึงบ่**แอมเถา** ตัวน้องบ่เลา **แอมเถา**บ่ได้ (คำ ว่า **แอมเถา** พวน กลับว่า **เฮา**
แอม หมายถึง ความว่า ถ้ามีคนรักแล้วจะไม่เอาใครอีก)

กินแขกแต่งงาน/เอาผัวเอาเมีย ประเพณีการแต่งงานอยู่กินร่วมกันเป็นครอบครัว บ้างเรียกว่า"เอาผัว
เอาเมีย" หมายถึงการที่หนุ่มและสาวอยู่กินด้วยกันในฐานะสามีภรรยา ซึ่งตามธรรมเนียมดั้งเดิมนั้นมิได้จัดเป็น
พิธีการเอิกเกริก เพียงแต่เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงทราบพว่หนุ่มสาวรักกัน หรือเห็นว่ามี การผิดผีเกิดขึ้น ก็ จะติดต่อให้
หนุ่มไปใส่ผีหรือทำพิธีขอขมาผีเรือนของฝ่ายหญิง ซึ่งการใส่ผีที่เรียกว่าใส่เอาคือใส่ผีแล้วรับเอาหญิงที่ตนไปผิดผี
นั้นเป็น ภรรยา ก็จะไม่สิ้นเปลืองมาก จากนั้นก็จะนัดหมายกับฝ่ายชายให้ไปอยู่กับฝ่ายหญิง ซึ่งเมื่อถึงตอนเย็น

ของวันนัดแล้วฝ่ายชายจะสะพายดาบ และนำเอาเสื้อผ้าส่วนตัว ซึ่งมีอยู่ไม่กี่ชุดใส่ยามสะพายไหล่หรือใส่หีบไม้ แล้วถือไป โดยเดินทางไปกับเพื่อนคนหนึ่งหรือสองคนเท่านั้น

ผ้าถุง ครีวใบ วัฒนธรรมการแต่งกายอย่างล้านนา หรือเรียกว่า แต่งกายพื้นเมืองนั้น ก็เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นคนในพื้นที่ กลุ่มชนชาติพันธุ์ในล้านนานั้นมีความหลากหลาย เช่น ชาวลัวะ ไทยวน ไทจีน ไทลื้อ ไทใหญ่ ชาวไทภูเขา และอื่นๆ เพราะฉะนั้นความหลากหลายจึงก่อให้เกิด วัฒนธรรมกายแต่งกายแบบล้านนาร่วมสมัยขึ้น ในอดีตการแต่งกาย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม แต่ละกลุ่มชนชาติพันธุ์จะมีความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง แต่งกายตามความเหมาะสมกับงานประเพณีนั้นๆ

กำบ่าเก่าเกี่ยวกับเสื้อผ้า ตึกบ่ได้กิน บมีไฟตำมไฟ ส่องต้อง ตึกบ่ได้นุ่งได้หย่อง ปีน้องดูแควน (หมายความว่ายามเมื่อเราลำบาก ไม่มีใครรู้ เช่นเวลาหิวไม่มีใครฉายไฟดูใส่ ใส่เสื้อผ้าขาดวินพี่น้องยังดูถูก)

ข้าวน้ำ กำกิ้น อาหารล้านนาเป็นอาหารที่ปรุงจากสมุนไพรเป็นหลัก ใช้ไขมันหรือกะทิเป็นส่วนผสมน้อย จึงได้ชื่อว่าเป็นอาหารเพื่อสุขภาพที่ดี ชาวล้านนามักมีความเชื่อเกี่ยวกับอาหารมากมาย เช่นในวันปากปีก็ต้องกินแกงขนุน เพื่อให้มีความสุข มีผู้ค้าซูดหนุน มีโชคมีลาภ ส่วนการปรุง มีวิธีหลากหลาย เช่น แกง จอ จ่าว เจียว ยำ ส้า ต่า โสะ แอ็บ อ็อก ป่าม ลาบ เป็นต้น

คำหยาอาหารล้านนา

แต่งโดย คำคง สุระวงศ์ บ้านสันทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

อาหารล้านนา	มีมานับร้อย	หมู่สาวอ่อนน้อย	เขาหากกระทำ
ของกินลำลำ	มียาลาบส้า	ทั้งน้ำพริกฮ้า	ถั่วเน่าตาแดง
มีหิ้งข้าวแกง	หลู้แดงปั้งหลิ่ง	น้ำพริกผักหนึ่ง	แกงอ่อมครีวใบ
อันลมพัดไหว	เขาไปเอาเสียง	ยำยอดใบเหมี้ยง	เลียงของลำลำ
มีข้าวผำ	และยำขึ้นแห้ง	จิกุ้งซุบแป้ง	เอาจิ้นน้ำมัน
นอนหลับเหมือนฝัน	บุญป็นข้าวเข้า	มอปปูเนอเจ้า	อาหารลำดี
มีหิ้งแกงปลี	พริกดิบผักต้ม	หิ้งแกงหน่อส้ม	อ้อฮวกกลางนา
ตำน้ำพริกปลา	แมงดาพริกแห้ง	ป่าเชื้อเดือนแจ้ง	ยอดอาหารเมือง

มีตั้งแกงเขียว	ไก่เซียงฟูแจ้	แกงแค่นั้นแล้	จ๊กค่านเห็ดลม
ถ้าว่ามีขม	นิยมเสี๋ยถ่าน	ตามที่เจ้าบ้าน	เขาด่านลือชา
ข้าวผักปุมปลา	มายำผักส้า	สะเลียมน้ำฮ้า	ปู้ยาลงพาน
ทั้งแกงปลีตาล	ผักหวานออกปล้าว	นิยมชู้ด้าว	หมู่บ้านนาไทย
ของกินเพ็งใจ	ยำไก่เนอเจ้า	ของลำคนเถ้า	มีลาบหลามบอน
ของกินยามทอน	เห็ดขอนไข่ขี้	ของกินกาดหมั้ว	ใส่อ้วนหนังพอง
ของกินกระปอง	หอมดองขึ้นส้ม	ควาหวานอ่อมต้ม	ปลาส้มยำเทา
ตำบ่าเชื้อเผา	เอาแมงดาอ่อม	ทั้งแกงค้อนก้อม	ปลาจ่อมแมงมัน
ขึ้นส้มขึ้นสัน	เอามันห่อหนึ่ง	ขึ้นไก่ห่อตั้ง	นั้นปังคริวโน
มีทั้งดับไต	หัวใจหัวโอ้	ทั้งแคงเข้าได้	หัวโอ้มันนอ
แกงเห็ดดอพอ	ว่าเห็ดหึ่งห้อย	แกงผักเป้นถ้อย	ว่าส้อยสะแล
แกงใส่หันแป	นั้นจ้อผักกาด	หันผักเต็มกาด	นั้นลาบควายดำ

คำอำน้าพริกล้านนา

น้ำพริกล้านนา	มีมามากกว้าง	เขาหากแต่งสร้าง	อ้างเป็นของลำ
มีน้ำพริกดำ	ไว้ยาลาบส้า	ตั้งน้ำพริกฮ้า	ถั่วเน่าปูนา
น้ำผักกะหลา	บ่าฟักแก้วหนึ่ง	เห็ดหล่มสาบทั้ง	ผักหนึ่งลองดู
น้ำพริกน้ำปู	คู่นอไล่ต้ม	ปลาหล้าอย่างส้ม	ต้มผักลงแอม
น้ำพริกปลาแถม	แซมรากผักแว่น	น้ำผักบ่าแขวน	แคบหมูหนังพอง
ใครลำแถมสอง	ลองกับขึ้นหนึ่ง	ผักกับเป็นปัง	แถมวิตามิน
น้ำพริกถั่วดิน	กินลำคาบเข้า	จิกุ่นั้นเล่า	ผักเผ็ดกระถิน
บรรดาของกิน	พื้นดินใต้หล้า	พริกขึ้นพื้นฟ้า	บ่มีของเทียม
ของกินอันเยี่ยม	น้ำพริกเห็ดถอบ	อันตำป่ยอบ	น้ำพริกแคบหมู
พริกกับปลาทุ	ลองดูก่อนเจ้า	ของลำกับเข้า	น้ำพริกเห็ดโคน
บ่ใช่หน้าฝน	เห็ดโคนหายาก	บ่ต้องลำบาก	น้ำหน้อยยังมี
พริกไข่พริกดี	มีลำพองเจ้า	เชื้อขาวนั้นเล่า	น้ำพริกแมงดา

ประเพณีการแปลงหอยอเหือน / ปกหอยอเหือน เมื่อชายได้ตกลงแต่งงานกับหญิง และได้เข้าไปอยู่ในเรือนของฝ่ายหญิงแล้ว พ่อแม่ของฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายที่ได้ใช้แรงงานจากลูกเขย เรียกว่า “ ได้ลูกอ้ายหลานชาย” การที่ชายไปอยู่รับใช้พ่อแม่ของฝ่ายหญิงและช่วยในการทำไร่ ทำนา ทำสวน เป็นระยะเวลาอย่างน้อย ๓ ปี จึงจะแยกตัวลงมาตั้งเรือนใหม่เป็นอีก ๑ ครอบครัว เรียกว่า “ ลงปักซั้งตั้งกิน” การที่อยู่ในเรือนของ

พ่อตา แม่ยาย ๓ ปี ถือเป็นการตอบแทนคุณที่ผู้ชายได้ลูกสาวของเขามาเป็นภรรยา ยังเป็นการฝึกให้ฝ่ายหญิงรู้ในหน้าที่ของแม่ศรีเรือนที่ดี สำหรับฝ่ายชายก็จะได้ศึกษาวิธีการเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีจากพ่อตา และยังเป็นช่วงที่คู่ผัวตัวเมียจะได้เก็บหอมรอมทรัพย์ไว้เพื่อจะได้แยกลงมา ตั้งเรือนใหม่ ส่วนจะลงตั้งเรือนแบบใดนั้น ก็แล้วแต่ความขยัน ความอดออมและความสามารถของทั้งคู่เมื่อสามีภรรยาแยกตัวลงอยู่ที่เรือนอีก หลังหนึ่งเพื่อเป็นการสร้างครอบครัวใหม่

ประเพณีเกี่ยวกับการตาย/การลากศพ/เสียชีวิต เมื่อถึงวันหมดอายุมาถึง คนเฒ่าสมัยก่อนมักจะตายในวงล้อมของลูกหลาน ถึงจะมีการแก่ตายตามธรรมชาติของสัตว์โลก ในสมัยโบราณลูกหลานก็ยังคงแสดงความเศร้าโศกเสียใจทั้งร้องไห้และรำพันคร่ำครวญดังระงม เสียงดังกล่าวเรียกว่า **หุย** ชาวบ้านเมื่อได้ยินเสียง **หุย** เป็นสัญญาณก็รู้ได้ว่าการตายเกิดขึ้นแล้ว ก็จะมาช่วยกันจัดการทุกอย่าง ตั้งแต่การห้างลอยหรืออาบน้ำศพ จัดสถานที่ ช่วยกันทำไม้คือทำโลงศพ จนถึงการนำไป ฝังหรือเผาตามประเพณี และถ้าเป็นศพดีหรือเจ้านายจะนำสรีระร่างใส่ปราสาทเพื่อทำการฌาปนกิจตามประเพณี

ประเพณีปอยล้อ เป็นงานปอยหรืองานบุญ ที่จัดขึ้นในการประชุมเพลิงพระภิกษุสงฆ์ที่มรณภาพ ทั้งนี้สาธุศิษย์ทั้งหลายปรารณาร่วมกันจัดงานเพื่อรำลึกถึงบุญคุณและคุณงาม ความดีเพื่อแสดงกตเวทิตาคุณก่อน จะทำการฌาปนกิจสรีระสังขารพระภิกษุรูปนั้น ปอยล้อจะจัดเฉพาะงานศพของเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุผู้เจริญพรรษาซึ่ง ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อสังคมตามควร ในงานมีการเฉลิมฉลองเช่นเดียวกับงานปอย อื่น ๆ มีการเชิญชวนร่วมกันทำบุญ ถวายสังฆทาน การเลี้ยงภัตตาหารพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธี เลี้ยงอาหารแขกต่างบ้าน เปิดโอกาสให้ผู้มีจิตกุศลได้ร่วมกันบริจาคทานกันอย่างทั่วถึงตามกำลัง ศรัทธาสิ่งที่จะเห็นได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของปอยล้อก็คือปราสาท (อ่าน"ผาสาด") หรือเมรุขนาดใหญ่ที่ถูกจัดสร้างขึ้นอย่างประณีตวิจิตรพิศดาร เป็นที่สำหรับบรรจุศพของพระภิกษุผู้มรณภาพปราสาทนั้นนิยมทำเป็นรูปนกหัสดีลิงค์หรือที่ชาวบ้านเรียกโดยนิยมนว่านกหัสดี ซึ่งวางไว้บนแม่ตะเฆ่ที่ทำด้วยท่อนซุงอีกทีหนึ่งแล้วลากไปสถานที่ฌาปนกิจหรือสถานที่กว้างใหญ่เหมาะสมของหมู่บ้าน เพื่อทำการกระทำพิธีพระราชทานเพลิงและถวายเพลิงศพต่อไป

ก้นโลงล้านนา

ไผยนต์ยศยี่ฟ้า.....เทวิน
เทียมแทนหัสดีนทร์.....เพศข้าง
อันองค์เอกอัมรินทร์.....ยอด่างบูชา
เชิญจากสวรรค์เวียงว้าง.....สู่ห้องเมืองคน

แสนเสียง เสียงแหบแห้ง	โหยหา
เสียงพิลาปเวทนา	ร่ำไห้
เสียงศิษย์และศรัทธา	วอนโศก ฟังเนือ
เสียงญาติหิวอดไร่	เทวษเศร้า โศกา

พระพุทธศาสนา เป็นบ่อเกิดแห่งเทศกาลงานประเพณีและวัฒนธรรมของล้านนา ที่เกิดขึ้นในแต่ละเดือนตลอดทั้งปี ส่วนใหญ่มักสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ความศรัทธาในพระศาสนา สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เกิดเป็นประเพณีมีการ “สืบฮีต สานฮอย” หรือเรียกว่า “**ประเพณี ๑๒ เดือน**” ในแต่ละเดือนจะมีเทศกาลงานประเพณีต่างๆจัดขึ้นมากมาย ล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

ประเพณี ๑๒ เดือนล้านนา เป็นประเพณีที่กำหนดขึ้นในรอบปีของชาวล้านนา ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นในล้านนาอาจมีความแตกต่างกันบ้าง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเพณีในแต่ละเดือน การนับเดือนของล้านนาเป็นการนับเดือนทางจันทรคติ ซึ่งมีความต่างจากของภาคกลางคือ การนับเดือนของล้านนาจะเร็วกว่าภาคกลาง ๒ เดือน เช่นเดือน ๗ เหนือจะเป็นเดือน ๕ ของภาคกลางประมาณกลางเดือนเมษายน การเรียงลำดับเดือน จะเริ่มที่ เดือน ๗ เหนือ ถือว่าเป็นการเริ่มศักราชต้นปี กล่าวคือเริ่มในปีใหม่สงกรานต์

เดือน ๗ เหนือ (ราวเมษายน)

ประเพณี สงกรานต์ เทศกาลสงกรานต์นี้ชาวล้านนาเรียกว่า **ปเวณีปีใหม่** หรือ**ปาเวณีปีใหม่เมือง** (อ่าน"ปาเวณีปีใหม่") ช่วงเทศกาลเวลา ๕ วัน ประชาชนจะหยุดงานทั้งสิ้นเพื่อเฉลิมฉลองวาระนี้ทั้งในแง่ศาสนาและพิธีกรรม โดยตลอด เทศกาลสงกรานต์ตามปฏิทินโหราศาสตร์ของชาวล้านนานั้น จะถือเอาวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษเป็น วันสังกรานต์ล่อง หรือวันมหาสงกรานต์ ซึ่งจะไม่ตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน ตามประกาศของทางการเสมอไป (แต่ปัจจุบันนี้จะยึดตามประกาศของทางการ) เทศกาลนี้จะมีวันต่างๆ และมีพิธีกรรมและการละเล่นหลายอย่างที่ เกี่ยวข้องกัน ดังนี้

วันสังกรานต์ล่อง คือวันมหาสงกรานต์ ซึ่งออกเสียงแบบล้านนาว่า "สัง-ขาน" นี้คือวันที่พระอาทิตย์โคจรไปสู่อุราสีมีนจะย่างเข้าสู่ราศีเมษ ตามความเชื่อแบบล้านนากล่าวกันว่าในตอนเช้ามืดของวันนี้ "ปูสังกรานต์" หรือ "ย่าสังกรานต์" จะนุ่งห่มเสื้อผ้าสีแดงสยายผมล่องแพไปตามลำน้ำ ปูหรือย่าสังกรานต์นี้จะนำเอาสิ่งซึ่งไม่พึงปรารถนาตามตัวมาด้วย จึงต้องมีการยิงปืนจุดประทัดหรือทำให้เกิดเสียงดังต่าง ๆ นัยว่าเป็น "การไล่สังกรานต์" และถือกันว่าปืนที่ใช้ยิงขับปูหรือย่าสังกรานต์นั้นจะมีความขลังมาก ตั้งแต่เช้าตรู่ของวันนี้จะมีการปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด มีการซักเสื้อผ้า เก็บกวาดและเผาขยะมูลฝอยต่าง ๆ มีการดำหัวหรือสระผมเพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ตนเอง

วันเนา วันเนา หรือ วันเนา ในแง่ของโหราศาสตร์แล้ว วันนี้ควรจะเรียกว่า วันเนา เพราะเป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างราศีมีนและราศีเมษ อันเป็นวันที่ถัดจากวันสังกรานต์ล่อง แต่ในการออกเสียงแล้วทั่วไปมักเรียก"วันเนา" ทำให้เกิดความคิดที่ห้ามการกระทำสิ่งที่ไม่เป็นมงคล โดยเฉพาะห้ามการดำทอทะเลาะวิวาทกัน กล่าวกันว่าผู้ใดที่ดำทอผู้อื่นในวันนี้แล้ว ปากของผู้นั้นจะเน่า และหากวิวาทกันในวันนี้ บุคคลผู้นั้นจะอัปมงคลไปตลอดปี

วันพญาวัน เป็นวันเฉลิมฉลองเริ่มต้นจุลศักราชใหม่ วันนี้เป็นวันที่มีการทำบุญทางศาสนาดัง ตั้งแต่เวลา เช้าตรู่ ผู้คนจะนำเอาสำหรับอาหารหวานคาวต่าง ๆ ไปทำบุญถวายพระตามวัด ทานขันเข้า (อ่าน"ทานขันเข้า") เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษหรือญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วด้วย บางคนอาจนำสำหรับอาหารไปมอบให้แก่บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่ตนเคารพนับถือ เรียกว่า ทานขันเข้าคนแก่คนแก่ จากนั้นจะนำหุงหรือธงซึ่งได้เตรียมไว้ไปปักบนเจดีย์ทราย ทั้งนี้ มีคติว่าการทานหุง นั้นมีอานิสงส์ สามารถช่วยให้ผู้ตายที่มีบาปหนักถึงตกรรณนั้นสามารถพ้นจากขุมมรณได้ จากนั้นก็มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในวันพญาวันนี้ บางท่านอาจจะเตรียมไม้จามไปถวายสำหรับค้ำต้นโพ ถือคติว่าเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการจะช่วยกันค้ำจุนพระศาสนาให้ยืนยาวต่อไป และจะมีการสงฆ์ทั้งพระพุทธรูป สถูปเจดีย์รวมทั้งสงฆ์พระภิกษุสงฆ์ด้วย ในตอนบ่ายจะมีการไป ตำหัวหรือไปคารวะผู้เฒ่าผู้แก่บิดามารดา ญาติพี่น้องผู้อาวุโสหรือผู้มีบุญคุณหรือผู้ที่เคารพนับถือ เพื่อเป็นการขอขมาและผู้ใหญ่ก็จะให้พร

ตุงล้านนา

คำว่า **ตุง** ในภาษาถิ่นล้านนา หมายถึง ธง ในภาษาไทยภาคกลาง ตรงกับลักษณะประเภท ปกาภูษะของอินเดีย คือมีลักษณะเป็นแผ่นวัสดุ ส่วนปลายแขวนติดกับเสา ห้อยเป็นแผ่นยาวลงมา วัสดุที่ใช้ทำตุงนั้นมีหลายอย่าง เช่น ไม้ สังกะสี ทองเหลือง ผ้า กระดาษ ไบหลาน เป็นต้น

ตุง เป็นสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในงานพิธีทางพุทธศาสนา ทั้งในงานมงคลและอวมงคลต่าง ๆ โดยมีขนาดรูปทรงและรายละเอียดด้านวัสดุต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามความเชื่อและพิธีกรรม ตลอดจนตามความนิยมในแต่ละท้องถิ่นด้วย

จุดประสงค์ของการทำตุงในล้านนา ดังนี้ คือ

- ถวายเป็นพุทธบูชา สร้างให้แก่ตนเองและผู้ล่วงลับไปแล้ว จะได้พ้นจากเวรกรรมและได้ขึ้นสวรรค์-ระดับปราสาทสถาน ศาสนาวัดฤ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง เช่น งานปอยหลวง เป็นต้น
- เพื่อสะเดาะเคราะห์ ขจัดภัยพิบัติต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป โดยเฉพาะภัยที่เชื่อว่าเกิดจากภูตผีปีศาจ หรือบาปกรรมทั้งหลาย
- ใช้ในทางไสยศาสตร์ ทำเสน่ห์บูชาผีสาวเทวดา
- ใช้ในพิธีกรรมและเทศกาลต่าง ๆ เช่น พิธีสวดมนต์ พิธีสืบขตา การขึ้นทาวทั้งสี่ การตั้งธรรมหลวง งานปอยหลวง ทอดกฐิน ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีเกี่ยวกับการตุง ตุงจำแนกตามการใช้ งาน มีดังนี้

1. **ตุงที่ใช้ประดับตกแต่ง สถานที่ที่มีงานสมโภชฉลองถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสวยงาม เป็นเครื่องหมายนำทางไปสู่บริเวณงาน และใช้ในงานมงคลต่าง ๆ มีดังนี้**

ตุง ไชย (ตุงใจ) เป็นตุงขนาดใหญ่ วัสดุที่เหลื่อมผืนยาว ถือว่ายาวยิ่งมีอานิสงส์มาก ตุงไชยทำด้วยผ้าเส้นฝ้าย เส้นไหม ซึ่งจะทอเป็นใยโปร่ง มีการตกแต่งประดับประดา บ้างก็ทักทอเป็นลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม ถ้าผืนยาวมากมักใช้ไม้ไผ่ลำโตทำเป็นเสาตุงใช้ในงานเฉลิมฉลองต่าง ๆ ชาวบ้านจะช่วยกันทำตุงไชย

มาปักเรียงรายตามสองข้างทางที่จะเข้าสู่วัด การที่นำตุ๊กตามาปักเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับ นอกจากปักได้สองข้างทางเข้าวัดแล้ว ยังมีการประดับประดาไว้รอบศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ที่ทำพิธีฉลองกันด้วย

ตุ๊ก ใย (ตุ๊กใยแมงมุม) คือ ตุ๊กที่ทำด้วยเส้นด้ายหรือเส้นไหม ผูกกันคล้ายใยแมงมุม เพื่อใช้ในพิธีสำคัญทางศาสนาเช่นเดียวกับตุ๊กไชย หรือแขวนไว้ในวิหารหน้าพระประธานกลายเป็นพุทธรูปบูชา การทำตุ๊กชนิดนี้ขึ้นอยู่กับความนิยมของแต่ละหมู่บ้าน

ตุ๊กกระด้าง เป็นตุ๊กที่ทำด้วยวัสดุคงรูป ผืนตุ๊กทำด้วยไม้แกะสลักบ้าง ปูนปั้นบ้าง หรือบางครั้งก็เป็นโลหะแผ่นฉลุลาย นอกจากนี้ยังมีการประดับตกแต่งด้วยกระจกปั้นปูนเป็นลวดลายต่าง ๆ หรือฉลุเป็นลวดลายประดับบนผืนตุ๊ก ตุ๊กกระด้างนี้ ผู้สร้างมักเป็นผู้บรรดาศักดิ์สูงหรือมีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอเพราะวัสดุที่ใช้ตั้งแต่ผืนฉลุจนการประดับตกแต่งต่างมีราคาสูง และต้องใช้ช่างฝีมือที่ประณีต ซึ่งการสร้างก็เพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชา

ตุ๊ก ขอนงวงช้าง หรือตุ๊กขอนกม มีลักษณะเป็นวงแหวน ทำด้วยไม้ไผ่ มัดโยงกันเป็นปล้องหุ้มด้วยกระดาษสีต่าง ๆ มักผูกติดไว้บริเวณหน้าพระประธาน

ตุ๊กตัวเป้ง คือตุ๊กประปีเกิด เป็นตุ๊กทำด้วยกระดาษ หรือผ้าทอ, พิมพ์หรือเขียนเป็นรูปสัตว์ประจำปีเกิด นิยมปักบนเจดีย์ทรายในเทศกาลสงกรานต์ หรือแขวนบริเวณหน้าพระประธาน

ตุ๊ก ราว คือตุ๊กขนาดเล็ก มักทำด้วยกระดาษฉลุเป็นลวดลายบนผืนตุ๊ก รูปทรงสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมแบบยาว บางครั้งตัดเป็นรูปคล้ายรูปคน ใช้แขวนเชือกเป็นแนวยาวสลักสีกัน โยงตามเสาของศาลาธรรมหรือปราสาท หรือในวิหารที่มีพิธีกรรมทางศาสนา

ตุ๊ก ตะขาบ ตุ๊กจระเข้ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีรูปตะขาบหรือจระเข้ อยู่บนผืนตุ๊กใช้ในงานทอดกฐิน

ตุ๊กดอก บ้อง หรือตุ๊กไส้หมู เป็นตุ๊กที่มีรูปร่างทรงจอมแห ทำจากกระดาษสีต่างผูกติดกับกิ่งไม้ หรือก้านไม้ไผ่เล็ก ๆ ตุ๊กนี้ใช้ในเทศกาลสงกรานต์โดยปักบนกองเจดีย์ทราย หรือประดับเครื่องไทยทานต่าง ๆ

ตุ๊ก ค่าคิง เป็นตุ๊กที่มีรูปร่างยาวแคบ ความยาวเท่ากับความสูงของผู้ทำพิธี ผืนตุ๊กทำด้วยกระดาษสีขาว อาจตกแต่งลวดลายด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง ตุ๊กค่าคิงที่ใช้ในงานขึ้นบ้านใหม่ที่มีพิธีสืบชะตาพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือปักบูชากองเจดีย์ทราย

ตุ๊ก พระบต,พระบฏ,พระบฏ เป็นตุ๊กที่มีลักษณะเป็นผืนผ้าใบหรือกระดาษสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดต่าง ๆ ส่วนมากประมาณ 80 คูณ 100 เซนติเมตร กรอบทั้งสี่ด้านทำด้วยไม้ทำให้ตั้ง ตุ๊กพระบฏจะเป็นรูปพระพุทธรูปประทับยืน ปางลีลา หรือบางเปิดโลก ลักษณะของการใช้งาน ตุ๊กพระบฏใช้ประดับไว้ด้านหลังของพระประธานในโบสถ์ นอกจากจะใช้ประดับสองข้างพระประธานแล้ว บางแห่งใช้กับพิธีกรรมความเชื่ออีกด้วย เช่น ตุ๊กพระบฏ ที่ใช้ในพิธีเลี้ยงผีปู่แะย่าแสะที่บ้านแม่เหียะ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

2. ตุ้ง ที่ใช้ในการประกอบพิธีงานอวมงคล

ตุ้ง สามหาง เป็นตุ้งที่อาจเรียกชื่อว่า ตุ้งรูปคนหรือตุ้งผีตาย ใช้สำหรับนำหน้าศพในสุสานหรือเชิงตะกอน เป็นตุ้งที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อรวมลักษณะแทนตัวคนเราไว้ด้วยกัน คือส่วนหัวและลำตัวคือส่วนที่กางออกเป็นแขนขาซึ่งบางท่านกล่าวว่าเป็นคติ นิยมเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อเน้นธรรมานุสติถึงความหลุดพ้น ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตุ้งชนิดนี้บางท้องที่ (ลำปาง) เรียกตุ้งฮ่างคน หรือตุ้งอ่องแอ่ง

ตุ้งแดง, ตุ้งผีตายโหง, ตุ้งค้ำแดง มีความยาว 4-6 คอก กว้างประมาณ 1 คืบเศษๆ แบ่งความยาวออกเป็น 4 ท่อน ชายด้ายล่างทำเป็น สามชาย ประดับตกแต่งให้สวยงาม การใช้งานใช้ในพิธีสูตรถอนศพที่ตายผิดปกติ เช่นตายเพราะอุบัติเหตุต่าง ๆ จะใช้ตุ้งปักไว้บริเวณที่ตายก่อเจดีย์ทรายเท่ากับอายุของผู้ตาย ปักช่อน้อยบนเจดีย์ทรายให้ครบ เมื่อเห็นตุ้งแดงและก่อทรายช่อน้อย ณ จุดใด ก็หมายถึงว่าบริเวณดังกล่าวมีคนตายไม่ดีไม่งาม

ตุ้ง เหล็ก, ตุ้งตอง ทำด้วยแผ่นสังกะสีหรือแผ่นทองเหลืองขนาดเล็กยาวประมาณ 1 คืบ กว้างประมาณ 2 นิ้ว มีคันตุ้งทำจากเส้นลวดหรือไม้ไผ่ก็ได้ ส่วนมากจะทำอย่างละ 108 อัน มัดติดเป็นพวงโดยทำฐานตั้งไว้ หรือบางแห่งจะวางไว้บนโลงศพ เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ชาวบ้านมักจะนำมาไว้ที่วัด ตามฐานชุกชี เมื่อจำเป็นต้องใช้งานอีก ก็ไม่ต้องทำขึ้นมาใหม่

ตุ้งขนนางผาน มีลักษณะเป็นตุ้งขนาดเล็กประดับอยู่ที่ปลายทั้งสองข้างของกันไม้เล็ก ๆ ที่ติดขวางบนตุ้งผืนใหญ่ที่เป็นระยะ ๆ บางครั้งทำเป็นรูปทรงคล้ายพู่ห้อย ตุ้งนี้ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายที่ฐานะยากจนหรือไร้ญาติ

3. ตุ้งที่ใช้ประกอบการเทศน์ จะใช้ประกอบในพิธีงานเทศกาล ตั้งธรรมหลวง ในเดือนยี่เพ็ง (วันเพ็ญเดือนสิบสอง) หรืองานตั้งธรรมหลวงเดือนสี่เพ็ง (วันเพ็ญเดือนยี่) โดยการปักตุ้งดังกล่าวนี้ในกัณฑ์เทศน์ หรือประดับอาคารที่มีเทศน์ เช่น โบสถ์ วิหาร หรือศาลาบาตร เป็นต้น ทั้งนี้ตามคติความเชื่อของคนในล้านนาทำตุ้งใช้ประกอบการเทศน์ขึ้น ก็เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มากตุ้งที่ใช้ประกอบการเทศน์สอดคล้องกับการเทศน์ธรรมเรื่องต่าง ๆ ในทศชาติ ดังต่อไปนี้

1. ตุ้ง ดิน	ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์แรกคือ	เต มียชาดก
2. ตุ้งทราย	ใช้ ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 2 คือ	ชนกกุมาร
3. ตุ้ง ไม้	ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 3 คือ	สุวรรณสาม
4. ตุ้ง จิน	ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 4 คือ	เนมิราช
5. ตุ้ง เขียว	ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 5 คือ	มโหสถ
6. ตุ้งเหล็ก	ใช้ ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 6 คือ	ภุริทัต
7. ตุ้ง ตอง	ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 7 คือ	จันทกุมารชาดก
8. ตุ้ง ข้าวเปลือก	ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 8 คือ	นารถชาดก
9. ตุ้งข้าวสาร	ใช้ ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 9 คือ	วิภู รัธมจิต

10. ตุ้งเงิน ใช้ ประกอบการเทศน์กัณฑ์ที่ 10 คือ เวสสันดร

11. ตุ้ง คำ ใช้ประกอบการเทศน์กัณฑ์เรื่อง สิตธาตถ์หรือสิตธาตถ์ออกบวช

4. ข้อ คือตุ้งชนิดหนึ่งแต่มีขนาดเล็ก เรียกชื่อตามลักษณะการใช้งานหรือรูปทรง

ข้อน้อย เป็นช่อขนาดเล็ก ใช้ปักเจดีย์ในเทศกาลสงกรานต์, ในการสะเดาะเคราะห์, การสืบชาติตา, การขึ้นท้าวทั้งสี่, การถวายเป็นพุทธบูชา

ข้อ ช่าง ทำด้วยผ้าแพรสีต่าง ๆ ปักดินอย่างสวยงามใช้ถือนำหน้าครวทาง หรือใช้ปักสลักกับตุ้งไชยในงานปอยหลวง

อานิสงส์ของการสร้างตุ้ง, ทานตุ้ง

จากหลักฐาน ตำนาน นิราศ ลิลิต และพงศาวดารต่าง ๆ ได้เขียนถึงอานิสงส์ของการสร้างตุ้งว่าผู้ที่สร้างตุ้งถวายเป็นพุทธบูชาจะไม่ ตกนรก ได้เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถ้ากลับมาเกิดในโลกมนุษย์ก็จะได้เป็นใหญ่เป็นโต ถ้าสร้างอุทิศให้ผู้ตาย ผู้ตายก็จะพ้นจากการไปเป็นเปรตหลุดพ้นจากบาปกรรมที่ทำไว้จากอานิสงส์ดัง กล่าวนี้ทำให้ชาวล้านนานิยมสร้างตุ้งกันทุกชั้นวรรณะ ซึ่งรูปแบบของตุ้งจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของเจ้าของพิธี พื้นฐานความเชื่อของสังคม วัสดุและความสามารถของคนในท้องถิ่นในการที่จะนำเอาวัสดุที่มี มาประดับตุ้งโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ

ใน คัมภีร์โอบานเรื่อง อานิสงส์ทานตุ้ง ฉบับวัดแม่ตั่ง ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ก็ได้กล่าวถึงอานิสงส์การสร้างเสาตุ้งและเสาหงส์บูชาพระพุทธเจ้าว่าจะได้ผล บุญพ้นจากอบายภูมิไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หางตุ้งกวัดแกว่งในยามลมพัด หากพัดแกว่งไปทางทิศตะวันออกผู้สร้างตุ้งก็จักได้เป็นจักรพรรดิราช หากพัดไปทิศอาคนะจักได้เป็นมหาเศรษฐี พัดไปทิศทักษิณจักได้เป็นเทวดาชั้นมหาราชิก พัดไปทิศเหนือจัก ได้เป็นพระยาประเทศราช พัดไปทิศปัจฉิมจักได้เป็นพระปัจเจกโพธิญาณ หากพัดทิศพายัพจักได้ทรงปิฎกทั้ง 3 พัดไปทิศอุดรจักได้เป็นท้าวมหาพรหม พัดไปทิศอีสานจักได้เป็นสมเด็จจอมรินทรอิราษ หากพัดลงด้านล่างจักได้เป็นใหญ่ในโลกนี้ หากพัดขึ้นบนอากาศจักได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งและได้พบพระศรีอาริยมตตรัย

สืบ สานวัฒนธรรมการใช้ตุ้ง

จาก คติความเชื่อเหล่านี้ทำให้การพบรูปลักษณะของตุ้ง เป็นพุทธศิลป์สำคัญในวัดต่าง ๆ ของล้านนาอย่างหลากหลายแม้ในปัจจุบันชาวล้านนาส่วนใหญ่ยังนิยมสร้างตุ้งเพื่อ ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทางศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับการตาย งานเทศกาล และเฉลิมฉลองต่าง ๆ ตามคติความเชื่อดั้งเดิม แต่แนวโน้มการใช้ตุ้งเริ่มเปลี่ยนไปเนื่องจากบรรดาหน่วยทั้งภาครัฐและเอกชน มักใช้ตุ้ง ประดับตามสถานที่จัดงานต่าง ๆ เพื่อความสวยงามบางงานนำตุ้งไปใช้อย่างไม่เหมาะสมเป็นการทำลายคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา เช่น การนำตุ้งไปประดับเวทีประกวดนางงาม เป็นต้น บางงานใช้ตุ้งปักประดับได้แต่ควรใช้ตุ้งให้ถูกประเภทและเหมาะสม หากไม่มีการอนุรักษ์และศึกษารูปแบบคติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ้งให้เข้าใจ ถ่องแท้แล้ว อนาคตการใช้ตุ้งในพิธีกรรมต่าง ๆ ตามคติความเชื่อดั้งเดิมคงจะถูกดัดแปลงให้ผิดเพี้ยนไปในที่สุด

วันปากปี ในวันนี้ ศรัทธาที่ไม่ไปที่วัดก็ จะไปเตรียมสถานที่ เพื่อทำบุญที่บ้าน คือบริเวณที่ตั้งของ เสาโอบบ้าน หรือเสื่อบ้านบ้างเรียก แปลงบ้าน หรือสังเคราะห์บ้าน บริเวณหอเสื่อบ้าน (อารักษ์หมู่บ้าน) ที่วัดตอนเช้าจะมีการทำพิธีบูชาเขาลดเคราะห์ บูชาเขายกเคราะห์ บูชาเคราะห์ปีใหม่ บูชาสระพระเคราะห์ เป็นต้น เชื่อว่าผู้ที่บูชาดังกล่าวในวันปากปี จะได้รับความคุ้มครองไปตลอดปี และชาวบ้านบางคนจะพากันไปดำหัววัด คือไปทำพิธีการวะเจ้าอวาสวัดที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ด้วยวันในลำดับที่ ๕ ของเทศกาลนี้คือ วันปากเดือน ซึ่งถือเป็นวันเริ่มต้นของเดือนใหม่ ในวันนี้นิยมมีการส่งเคราะห์ต่าง ๆ ตามแบบที่นิยมนับถือกันมาแต่โบราณ การส่งเคราะห์ที่วันนี้มีหลายอย่าง เช่น ส่งชน, ส่งแกน, ส่งเคราะห์นรา เป็นต้น ส่วนการดำหัวนั้นก็ดำเนินต่อไปจนครบตามต้องการ

ประเพณีสืบชะตา คือการต่ออายุให้อยู่ยืนยาวต่อไป พิธีกรรมที่มีพระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมแบ่งออกเป็น สืบชะตาคน สืบชะตาบ้าน และสืบชะตาเมือง การสืบชะตาคนโดยทั่วไปนิยมทำกันในช่วงปีใหม่ แต่ก็มีการทำในโอกาสอื่น ๆ ด้วย เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ครบรอบวันคล้ายวันเกิด ได้เลื่อนยศตำแหน่งแต่งงาน เป็นต้น

เดือน ๘ เหนือ (ราวพฤษภาคม)

ประเพณีขึ้นพระธาตุ/สร้างน้ำพระ ธาตุ วันเดือน 8 เหนือ (เหนือ) เป็นวันที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนา มาก กล่าวคือ ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นวันที่ชาวพุทธทั่วโลกทำพิธีรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ โดยการทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์และรักษาศีล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมกันทั่วไป ในล้านนาไทย ประชาชนนิยมพากันไปสูบุญสถานที่สำคัญ ๆ เช่น ในจังหวัดเชียงใหม่ ก็จะไปวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงรายไปพระธาตุจอมกิติและพระธาตุดอยตุง จังหวัดลำพูนไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดลำปางไปนมัสการพระธาตูลำปางหลวง เป็นต้น

นอกจากการสร้างประเพณีไปไหว้พระธาตุที่สำคัญ ๆ แล้ว คนโบราณของล้านนาก็สร้างค่านิยมให้บังเกิดขึ้นกับประชาชนด้วยการให้ประชาชน “ชูธาตุ” คือถือเอาพระธาตุเจดีย์นั้นเป็นที่พึ่งของตนด้วย พระธาตุเจดีย์ที่กล่าวถึงนี้ ก็คือพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่ได้ฐานาไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุดอยสุเทพ พระบรมธาตุศรีจอมทอง ฯลฯ ตามประเพณีชาวเหนือถือกันว่าคนเกิดปีใดจะต้องไปสักการะบูชาพระธาตุที่นั่น จึงจะเป็นสิริมงคลแก่ตนให้มีอายุยืนมีบุญอันสงฆ์มาก มีดังนี้

1. คนเกิดปีไฉ้ คือปีชวด พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
2. คนเกิดปีเป้า คือปีฉลู พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตูลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
3. คนเกิดปียี่ คือปีขาล พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
4. คนเกิดปีหม้า คือปีเถาะ พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
5. คนเกิดปีสี่ คือปีมะโรง พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระเจดีย์พระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ บางคนว่าปีนี้คนชู “พระสิงค์” หรือ “พุทธสิงค์”

6. คนเกิดปีไส้ คือปีมะเส็ง พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย เจดีย์เจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่
7. คนเกิดปีสะง่า คือปีมะเมีย พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุย่างกุ้ง หรือ ชะเวดากอง ประเทศพม่า
8. คนเกิดปีเม็ด หรือปีมะแม พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุดอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
9. คนเกิดปีสัน คือปีวอก พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
10. คนเกิดปีเล่า หรือปีระกา พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
11. คนเกิดปีเส็ด คือปีจอ พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือวัด เกตุการาม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
12. คนเกิดปีไค้ คือปีกุน พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุดอยตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

พระธาตุประจำปีเกิดนี้ ถ้าวินิจฉัยว่าหากผู้ใดเกิดปีไหนแล้วควรไปนมัสการกราบไหว้พระธาตุนั้นๆ ก็จะได้านิสงส์ มาก สำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกลจากพระธาตุที่ประจำปีเกิดของตนเดินทางไปไม่ถึง ก็ให้กราบไว้เอาเองหรือไปขอผู้ที่ วาดรูปเป็น วาดใส่แผ่นผ้าหรือแผ่นกระดาษให้นำมาสักการบูชาก็ได้

คำคร่าวไหว้บูชาปีเกิด

สิบ สองราศี ของดีแต่เค้า คนแก่คนเฒ่า เพิ่นเล่าไซจา ปีเกิดเฮานั้น สำคัญนุกหนา ชูธาตุใดชา ไกลกว่าไกล ลองฟังติดตาม ข้อความนี้ได้ จักซึ่งดวงทัยทะเล

ปีไจ้ เพ็งหนู ปุชาสารุ บรรจุธาตุเจ้า จอมทอง สถานแห่งนี้ บ่มีหม่นหมอง อำเภอจอมทอง เชียงใหม่แก้วกว้าง

ปีเป้า เพ็งจัว บุญตัวได้สร้าง ชูธาตุลำปาง ใหญ่หนัก อำเภอเกาะคา ไชยาซี้ซั๊ก นครเขตห้อง เขลางค์

ปียี่ น้าวเน็ง เพ็งเสื่อลากหาง คะนองร้องคราง เสียงดั่งลั่นก้อง ชูธาตุช่อแฮ เมืองแพร่แห่งห้อง เล้าตามตำนาน บอกไว้

ปีเหม้า นั้นเหย เฉลยค้อนไค้ หลักฐานท่านได้ ยืนยัน เพ็งสัตว์อยู่แกะ กระทบย่องตัน หมุ่หลับเมื่อวัน ชูธาตุ แซ่แห่ง เมืองน่านหนไกล จักไซบอกแจ้ง หลักฐานแสดง ไว้ชัด

ปีสี่ ถัดมา นาคาอยู่วัด เพ็งนาคปากอ้า ตัวลาย ชูธาตุที่วัด ชี้ชัดขยาย พระสิงห์เนอนาย เวียงพิงค์มิ่งแก้ว

ปีไส้ เพ็งงู ดุงามผ่องแผ้ว ชูโพธิ์ไทรคำ คำพระ ที่ตรัสประญา มหาพุทธะ บรรลุสองแจ้ง มัคคา สถานแห่งนี้ มั่นไกลแท้หนา พุทธคยา อินเดียพุ้นเจ้า

ปีสะง่า เนอ เลิศเลอบ่เส้า เพ็งม้าตัวเลา คิกคัก ชูธาตุหงษา ตะโก้งใหญ่หนัก เมืองม่านด่านด้าว ชวามอญ

ปีเม็ด เพ็งแพะ ชี้นะตามตอน ชูธาตุดอยดอน สุเทพองค์เจ้า สูงถึงภูพิงค์ ผึ่งพิงค์จอมเหง้า เชียงใหม่เฮา สะ ร้าง

ปีสัน แถมหนา บ่คาเคิ้นค้าง เพ็งวอกแก่นกล้า ตาคม ว่องไวไซควัว ชูช่าธาโถม ชูธาตุพนม อีสานแคว้น กว้าง นครพนม คนชมอดอ้าง นับถือลือชา เอ้าฮัด

ปีเล่า ระกา ทวยมาบลด ตัวเพ็งไก่อแก้ว เรื่องไร ชูธาตุใหญ่หนัก วิสุทธิ์หมตใส หริภุญไชย หละพูนแก้วเจ้า

ปีเส็ดเพ็งหมา บอกจាន้องเหน้า ปีนีบ่เบา คำแล้ว ตำนานบอกมา เนอราร่างแก้ว ชูอยู่บนชั้นฟ้า สง่าราศี ธาตุ

เกตุแก้ว ดวงดี จุฬามณีฉิมพลี เขตชั้น

ปีได้ ปิฎก บุญมีแมนหมั่น เพ็งข้างฉัตรทนต์ใหญ่ยศ ชูธาตุดอยตุง เค้นสูงงามงด แม่สายเขตห้อง เชียงราย
เหนือสุดเขตเทือก ช่องเล็กน้ำสาย เขตบ่อดินทราย สุดไปเสี้ยงถ้ำ
สิบสองราศี เรื่องมีปล้น ขอบครบครันเท่าอี เท่านี้เล่าสู่กันฟังก่อนแล นายเหยย ๆ

เดือน ๙ เหนือ (ราวมิถุนายน)

ประเพณีเลี้ยง ผีปู่ย่า ผีปู่ย่า ถือเป็นผีประจำตระกูลซึ่งสืบทอดมาทางฝ่ายผู้หญิง นอกจากลูกหลานจักต้องให้ความเคารพ โดยจัดทำหอผีไว้ทางทิศหัวนอนและให้ความเคารพโดยไม่กระทำการสิ่งไม่ควรแล้วเมื่อถึงโอกาสเช่น สงกรานต์ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หรือวันกำหนดเลี้ยงผี (มักกำหนดกันในช่วงเดือน ๗,๘,๙ เหนือ) ก็ควรจะมีการทำพิธีอย่างสม่าเสมอตามประเพณีที่สืบทอดกันมาในแต่ละตระกูล โดยจะมีการนำเครื่องสักการะ เช่น ไก่ เหล้า หรือข้าวปลาอาหารอื่น ๆ แล้วแต่จะมีการกำหนดกันมา ไปสังเวทแก่ผีปู่ย่าที่หอผี เพื่อผีปู่ย่าจะได้คุ้มครองให้ลูกหลานได้อยู่ดีมีสุขตลอดไป

ประเพณีเลี้ยง ผีขุนน้ำ คือการสังเวทเช่นไหว้ผีแห่งต้นน้ำลำธาร โดยก่อนที่จะเข้าสู่ฤดูทำนาชาวบ้านที่มีส่วนใช้น้ำจากต้นน้ำเดียวกัน จะนัดกันไปประกอบพิธีกรรม เพื่อให้ผีขุนน้ำได้ช่วยดูแลให้น้ำหล่อเลี้ยงข้าวกล้าตลอดการทำนา ช่วยให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ และอย่าได้เกิดภัยใดๆในการทำนา

ประเพณีพ่อนผี มด-ผีเม็ง เป็นทำพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษแบบหนึ่ง โดยเป็นกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายจากต้นผีเดียวกัน ได้แก่ ผีมด ผีเม็ง และผีมดซอนเม็ง จะทำกันในช่วงเดือน ๘,๙ เหนือ บางคนทำพิธีทุกปี บางคนก็ทำทุก ๓ ปี มีการสร้างปะรำพิธีขึ้นมาแล้วบอกกล่าวพี่น้องเครือญาติเดียวกันมาร่วมงาน มีวงดนตรีปี่พาทย์บรรเลง และมีการอัญเชิญผีมาทรงร่าง ลูกหลานในตระกูล ลงมารับเครื่องเช่นและพ่อนรำร่วมกัน มักจัดกัน ๒ วัน

ประเพณีจิบอกไฟ คือ ประเพณีจุดบั้งไฟ จะจัดขึ้นเป็นพุทธบูชา แต่ละแห่งมักจัดขึ้นไม่พร้อมกัน บางแห่งจัดขึ้นในช่วงสงกรานต์ เช่น พระนอนขอนแก่น ที่อำเภอแมริม กำหนดเอาวันแรม ๑๔-๑๕ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ วัดพระนอนป่าเกิดกำหนดเอาวันสงกรานต์ปีใหม่ ส่วนพระธาตุดอยสุเทพนั้นกำหนดเอาวันเพ็ญเดือน ๘ ซึ่งตรงกับประเพณีไหว้พระธาตุ

ประเพณี เข้าอินทิล ประเพณี "เข้าอินทิล" คือ การสักการะบูชาเสาหลักเมือง เสาอินทิลหรือเสาหลักเมือง ของเชียงใหม่ ตั้งอยู่ภายในวัดเจ็ดยอด อำเภอเมือง เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา กษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย เสาอินทิลเป็นเสาหลักเมือง คู่บ้านคู่เมือง เชียงใหม่ เป็นที่เคารพสักการะและนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่รวมวิญญูณของ ชาวเมืองและบรรพบุรุษใน

อดีต เป็นปูชนียสถานสำคัญของเชียงใหม่ การทำพิธีดังกล่าวนี้ มักจะเริ่มทำในวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ และเสร็จเอาเมื่อวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ เป็นประจำทุกปี จึงเรียกกันว่า "เดือน ๘ เข้า เดือน ๙ ออก" ในระหว่างการทำพิธีนี้ จะมีการจัดให้มีซอพื้นเมือง และมีช่างฟ้อนดาบ ฟ้อนหอกสังเวทเพชดาอารักษ์ ผี (เสื่อ) บ้าน ผี (เสื่อ) เมือง

ประเพณีขึ้นขันตั้ง คือพิธีแสดงคารวะแก่ครูของอาจารย์ เช่นครูเก่า ครูป้าย ครูต่าย ครูยั้ง ครูสัง ครูสอน เพื่อบอกกล่าวแก่ครูในการที่จะใช้วิชาการศึกษาที่เรียนมา หรืออาจเชิญครูมาสถิตอยู่ด้วยเพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์แก่การประกอบพิธี สำหรับเครื่องขึ้นขันตั้งสังเวท โดยทั่วไปมี พานหรือโตก กรวยดอกไม้ เทียนกรวย เบี้ย ผ้าขาว ผ้าแดง หมาก ซ่อ กล้วย อ้อย มะพร้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นต้น การขึ้นครุมี ๒ ประเภท ประเภทที่ ๑ เรียกว่าขึ้นขันตั้งเพื่อทำพิธีให้ผู้อื่น เพื่อผู้อื่นหรือเพื่อประโยชน์ผู้อื่น และตัวเองเรียกว่า ยกครู เป็นการเรียกครูหรือเชิญครูมาช่วย ประเภทที่ ๒ ได้แก่ขึ้นขันตั้งเพื่อตัวเอง เป็นต้นว่าจะเล่าเรียนวิชาอาคม เวทมนต์จากครูบาอาจารย์ ตั้งขันเพื่อขอเรียนขอวิชา หรือถ้าเรียนมาแล้วครบรอบปีหนึ่ง ๆ จะต้องจัดบูชาครู ทบทวนมนต์ต่าง ๆ วิชาต่าง ๆ ที่เคยได้ร่ำเรียนมา

เดือน ๑๐ (ราวกรกฎาคม)

ประเพณีเข้า พรรษา ชาวล้านนามักออกเสียงว่า “เข้าวัสสา” คือการที่พระสงฆ์อยู่ประจำที่ใดที่หนึ่ง ในช่วงฤดูฝน พระสงฆ์จะต้องหยุดการเดินทางไปที่ต่างๆ และพักอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยไม่ไปแรมคืนที่อื่นภายในกำหนด ๓ เดือน เรียกว่า เข้า วัสสา ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ เหนือ ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเกียง (เดือน 11 ภาคกลาง)เมื่อถึงวันนี้ ชาวพุทธทั้งหลายจะพากันไปใส่บาตร รับศีล ตอนกลางคืนมีการถวายเทียนเข้าพรรษา ก่อนจะถึงวันหรือเวลาถวายเทียน มักจะมีการแห่เทียนพรรษาไปตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นที่สนุกสนาน มักจะมีทานขันข้าวหาคนตาย รวมทั้งการทานแด่พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย ในช่วงเข้าพรรษาชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปทำบุญที่กันทุกวันพระ มีการฟังเทศน์ ฟังธรรม คนเฒ่าคนแก่จะมีการไปนอนวัดจำศีล สำหรับคนทั่วไปบางคนก็ตั้งใจใน การงดเว้นบาปและถือศีล เช่น รักษาอุโบสถศีลตลอดพรรษา งดเว้นดื่มสุรา งดเว้นเนื้อสัตว์ตลอดพรรษา เป็นต้น ทางราชการยังได้ถือเอาวันเข้าพรรษาทุกปีเป็นวันต้นไม้แห่งชาติอีกด้วย

ประเพณีแรกนา พิธีแรกนาของชาวล้านนานั้นมีความหมายอย่างเดียวกับพิธีแรกนาของภาคกลาง คือการเริ่มลงมือ ไถนาครั้งแรก เพื่อให้เป็นสิริมงคลอันจะยังผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวกล้าในนาโดยปราศจากสิ่งร้ายใด มารบกวน การแรกนา จะเริ่มหลังจากต้นกล้าที่หว่านมีอายุใกล้จะครบ ๑ เดือน แล้วก็จักหว่านหรืออุกษยามที่ตีในการแรกนา วันเสาร์นั้นท่านห้ามปลุกนาหว่านกล้าถือว่าเป็นวันไม่ดีสัตว์ต่าง ๆ จักเบียดเบียน แล้วเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ นับตั้งแต่วัวหรือควายพร้อมกับเครื่องไถนาครบชุด รวมทั้งคราด จอบ เสียม มีดและขวานที่ใช้ในการทำนา โดยเฉพาะชุดสะตวงหรือกระบะกาบกล้วยซึ่งใช้สังเวทแก้ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ และแม่โกสภ(แม่โพสพ) และแทนวางเครื่องสังเวทแก้ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ รวมทั้งพระอินทร์ และแม่

ธรมีเจ้าที่ ซึ่งในกระษะนั้นจะบรรจุด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอกกล้วย ข้าวสุก หมาก พลู อาหาร หมาก เฌียง บุหรี เป็นต้น

เดือน ๑๑ (ราวสิงหาคม)

ประเพณีเอามือ ปลุกนา ช่วงเดือนนี้เป็นช่วงที่ชาวบ้านลงมือดำนาปลูกข้าว สมัยก่อนก่อนจะไม่มี การว่าจ้าง แต่ระดมแรงมาช่วยกัน ให้เสร็จเป็นเจ้า ๆ ไป ผู้ใดที่เคยไปช่วยผู้อื่นพอถึงคราของตนปลูกข้าวผู้นั้นก็จะ มาช่วย ส่วนเจ้าภาพก็จะเตรียมจัดข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงาน ต่อมามีการว่าจ้าง เรียกกันว่า "ใส่ รางวัล"

ประเพณีฟังธัมม์ ในช่วงเข้าพรรษา จะมีการฟังธัมม์ คือการที่ศรัทธาสาธุชนรับฟังพระธรรมเทศนาที่ พระสงฆ์เป็นผู้เทศน์ ซึ่งการเทศน์นั้น อาจเป็นการเทศน์โดยโวหารคือที่พระสงฆ์ใช้ความคิดหลักจากคัมภีร์แล้ว กล่าว อธิบายโดยโวหาร ของตน หรือเทศน์โดยการอ่านจากคัมภีร์ใบลานก็ได้ แต่ตามธรรมเนียมปฏิบัติ แล้ว การเทศน์แบบล้านนาหมายถึงการที่พระสงฆ์เทศน์โดยการอ่านคัมภีร์ที่จารึกในใบ ลาน และการอ่านนั้น อาจเป็นการอ่านโดยทอดเสียงรับกันไปเป็นช่วง ๆ กิ่งทำนองเสนาะ หรืออาจมีการเอื้อนเสียงให้สอดคล้องกับ อารมณ์ตามเนื้อเรื่องเป็นช่วง ๆ ไปก็ได้ การเทศน์มักจัดขึ้นตอนปลายของวันพระ โดยเฉพาะในช่วง เข้าพรรษา คัมภีร์ที่พระนำมาเทศน์ในวันพระดังกล่าวมักจะเป็น ชาดก ซึ่งคัมภีร์ที่นำมาเทศน์นั้นมีทั้งเรื่อง ยาว เป็นตอนๆและผูกเดี่ยวจบ หรือเรียกว่า ธัมมโพน

ประเพณีสู่ขวัญวัว ขวัญควาย หลังจากที่ใช้วัวหรือควายไถนา และปลูกข้าวกล้าในนาเสร็จ เรียบร้อยแล้ว จะมีการสู่ขวัญวัว ควาย เป็นการขอขมาวัว ควายที่ได้ใช้งานหรือทปฏิบัติ โดยจะเชิญปู่อาจารย์มา ประกอบพิธีกรรมให้ ซึ่งในคำกล่าวในพิธีกรรมนั้น นอกจากจะมีคำขอขมาแล้วจะมีคำกล่าวให้รำลึกถึงบุญคุณ ของวัวและควายอีกด้วย

ประเพณีวัน ๑๒ เพง (๑๒ เป็ง) เป็นประเพณีทานหาคนตาย ถือกันว่าช่วง วันขึ้น ๑ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือ เป็นช่วงที่พญายมราชได้ปล่อยวิญญาณผู้ตายกลับมาสู่เมืองมนุษย์เพื่อมาขอรับ ส่วน บุญจากญาติพี่น้องลูกหลาน จึงมีการทำบุญอุทิศถึงผู้ตายกันมาก หากเป็นการทานหาผู้ที่ตายปกติก็จะมี การนำอาหารไปถวายพระที่วัดตามปกติ พระจะกรวดน้ำแผ่กุศลโดยเอ่ยนามผู้ตายที่ถูกระบุชื่อ ถ้าทานถึงผู้ที่ตาย โหง ญาติจะนิมนต์พระมารับถวายอาหารนอกวัด เพราะเชื่อกันว่าผีตายโหงเข้าวัดไม่ได้

ประเพณีทานสลาก ประเพณีการทานสลาก บ้างก็เรียกว่า กินข้าวสลาก หรือ"ทานก้วยสลาก" ซึ่งก็คือ งานประเพณีทำบุญสลากภัตต์ นิยมทำกันในช่วงราวปลายเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม จะทำกันถี่มากในเดือน กันยายน เพราะถือว่าเดือนนี้เป็นเดือนที่อดอยากของชาวบ้าน ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งฉางใกล้จะหมด หรือ หมดไปแล้ว คนที่มีข้าวเปลือกก็จะเก็บไว้กินจนกว่าจะเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ในปีต่อไป (ในราวเดือนมกราคม) ส่วน

คนที่ซื้อกินข้าวสารก็จะหาซื้อยากและมี ราคาแพง เมื่อคนทั่วไปอดอยากก็พากันคิดถึงผู้ที่เป็นญาติพี่น้อง ที่ตายไปแล้วว่าคงจะไม่มีเครื่องอุปโภคบริโภคเช่นกันจึงรวมกันจัดพิธีทำบุญ ทานสลากภัตต์ จัดข้าวปลาอาหาร ของกินของใช้ไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป โดยการทำบุญทานสลากภัตต์ จะไม่จำเพาะเจาะจงถวายแก่สงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง จึงทำสลากเขียนคำอุทิศลงในเส้นสลากแล้วนำไปรวมปะปนกัน ให้พระภิกษุสามเณรจับสลาก หากภิกษุหรือสามเณรรูปใดจับสลากได้ "ก๋วยสลาก"หรือภาชนะที่บรรจุเครื่อง ไทยทานอันไหน ก็ยกถวายแก่รูปนั้น

เดือน เกียงเหนือ (ราวตุลาคม)

ประเพณีออกวัส ส ออกวัสสา หรือ ออกพรรษา คือวันสิ้นสุดเทศกาลเข้าพรรษาสิ้นระยะไตรมาส (๓ เดือน) ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเกียงเหนือ (เดือน ๑๑ ภาคกลาง) และ ในวันนี้ ทางสงฆ์จะจัดพิธีเรียกว่า วัน มหาปวารณา คำว่า **ปวารณา** แปลว่า อนุญาตหรือยอมให้ว่ากล่าวถึงข้อที่ผิดพลาดล่วงเกินระหว่างที่จำพรรษา อยู่ด้วยกัน หลังจากวันแรม ๑ ค่ำ เดือนเกียงไปแล้ว พระสงฆ์จะไปแรมคืนที่อื่นก็ได้ ก่อนวันออกพรรษา หนึ่งวันซึ่งตรงกับวันอาสาฬหบูชา ชาวบ้านจะมีการทำอาหาร ขนม เพื่อนำไปทำบุญเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับ เข้าพรรษา ส่วนในวันออกพรรษาจริงนั้น บางแห่งจัดทำบุญ**ใส่บาตรเทโว**คือ ในวันนี้ พระสงฆ์จะทำพิธีทาง ศาสนาในพระอุโบสถตอนรุ่งอรุณ ซึ่งพอดีกับฟ้าสว่างพระอาทิตย์ขึ้น หมู่พระสงฆ์จะเดินออกจากพระอุโบสถ ซึ่งชาวบ้านสมมติกันว่า พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จขึ้นไปโปรด พระพุทธมารดา ระหว่างที่หมู่พระสงฆ์เดินเรียงมานี้ ชาวบ้านผู้ทำบุญก็จะทำพิธีใส่บาตรด้วย ข้าวสุกบ้าง ข้าวต้มบ้าง ขนมที่เตรียมไว้บ้าง ซึ่งปัจจุบันนิยมใส่บาตรด้วยข้าวสารอาหารแห้ง พोटอนสาย ๆ ชาวบ้านจะ ทำบุญที่เรียกว่า ทานขันเข้า ให้กับญาติที่ตายไปอีก

ประเพณีทอดกฐิน จะทำในช่วงแรม ๑ ค่ำ เดือนเกียงถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ สมัยก่อนชาวล้านนาไม่ค่อยนิยมทอดกฐินอย่างปัจจุบัน เป็นงานใหญ่และเตรียมงานมาก โดยเฉพาะการเตรียมบริวารกฐินและการ เลี้ยงดูญาติพี่น้องที่มาร่วมงาน ผู้ที่จะถวายกฐินได้จึงต้องเป็นผู้มีฐานะดี มีเจตนาแรงกล้า จึงจะถวายได้ การที่ ผู้ใดจะถวายกฐินจะต้องมีการจองกฐินที่วัดและประกาศให้ทราบทั่วกัน ไป บางแห่งมีการถวายกฐินพิเศษที่ เรียกว่า "จุลกฐิน" นั้น จะต้องมีการเก็บฝ้าย มากรอเป็นด้ายและทอเสร็จเป็นผืนพันถวายได้ภายในวันเดียว ซึ่งต้องใช้เจตนาแรงกล้า จริง ๆ จึงจะทำได้

ประเพณีทอด ผ้าป่า นิยมทำกันในเดือนยี่ การทอดผ้ามี ๓ ลักษณะ คือ ผ้าป่าหางกฐิน คือ เมื่อ ทอดกฐินแล้วก็เลยทอดผ้าป่าตามไปด้วย ผ้าป่าโยง เป็นผ้าป่าเจ้าภาพเดียวบ้างหรือหลายเจ้าภาพบ้าง จัดทำ รวมกันหลายกอง ผ้าป่าสามัคคี เป็นการแจกกฐีกาบอกบุญไปยังที่ต่าง ๆ ให้ร่วมทำบุญตามแต่ศรัทธา มักจัด ขึ้นเพื่อหาทุนเพื่อสร้างเสนาสนะในวัด ปัจจุบันผ้าป่าบางครั้งก็ไม่มีมีการทานผ้า อาจเป็นสิ่งของอื่น เช่น หนังสือ ข้าว ตามแต่สะดวกหาได้

ประเพณีทานทอด เป็นลักษณะการทิ้งทาน โดยผู้เจตนาถวายทานจะเตรียมปัจจัยไทยทานต่าง ๆ ไว้พร้อมหากต้องการนำไปถวายพระสงฆ์หรือผู้ยากไร้ ก็จะแอบเอาของทานนั้นไปวางไว้หน้ากุฏิหรือหน้าบ้าน หลังจากวางของแล้วก็จะจุดประทัด อาจจะแอบดูอยู่ตามพุ่มไม้ให้ผู้รับทานเห็นตัว ส่วนผู้รับทานเมื่อได้ยินเสียงประทัดก็จะออกมาดูและรับของทานนั้นไป

เดือนยี่ (ราวพฤศจิกายน)

ประเพณีเดือน ยี่เพง-ยี่เป็ง คือ ประเพณีในเทศกาลวันเพ็ญ เดือน ๑๒ ซึ่งแต่เดิมนั้นพิธีสำคัญของเทศกาลนี้อยู่ที่พิธีกรรม ตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านจะมีการประดับประดาตัวดาวอาราม บ้านเรือน ด้วยประทีปโคมไฟ โคมระย้า ทำอุบะดอกไม้ไปถวายวัด ทำซุ้มประตูป่าด้วยต้นกล้วย อ้อย ก้านมะพร้าว เตรียมข้าวปลาอาหารเป็นพิเศษ เช่น ห่อหนึ่ง แกงอ่อม แกงฮังเล ลาบ และขนมต่าง ๆ ไปทำบุญ บางแห่งมีพิธีควนข้าวมธุปายาสหรือบ้างเรียก ข้าวพระเจ้าหลวง ถวายเป็นพุทธบูชาในตอนเช้ามืดของวันเพ็ญ เดือน ๑๒ นี้ด้วย จากนั้นก็จะมีการทานขันข้าวหรือสำหรับอาหารไปถึงบรรพชนคนตาย ถวายอาหารและกัณฑ์เทศน์แต่พระภิกษุสงฆ์ และมีการฟังธรรมมหาชาติตั้งแต่เช้าถึงกลางคืน บางแห่งก็จะมีการสืบชะตา ด้วย จะมีการปล่อยโคมลอย เรียกว่า "ว่าวสม" หรือ "ว่าวควัน" ในช่วงพลบค่ำจะมีการเทศน์ธรรมชื่อ "อานิสงส์ผางประทีป" และชาวบ้านจะมีการจุดประทีปหรือประทีป โคมหุกระต่าย โคมแขวน เป็นพุทธบูชากันทุกครัวเรือน สว่างไสว หนุ่มสาวก็จะมีการเล่นบอกลไฟ แข่งขันบอกลไฟ และปล่อยว่าวไฟ กันอย่างสนุกสนาน ปัจจุบันประเพณียี่เป็งหรือเทศกาลลอยกระทง เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ ด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยการจัดตั้งให้เกิดขบวนแห่ที่อลังการ มีการแสดงศิลปวัฒนธรรมล้านนา นำหน้ารถที่ประดับประดาอย่างงดงาม ตามแต่จะรังสรรค์ของแต่ละหน่วยงาน ทุกขบวนจะแห่ไปตามถนนสายหลักในกลางเวียงเชียงใหม่และถนนข้างน้ำแม่ปิงแล้วมาสิ้นสุดบริเวณหน้าเทศบาลนครเชียงใหม่ ในปีหนึ่งๆมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ตั้งตารอคอยที่จะชมขบวนแห่ประเพณียี่เป็ง ซึ่งถ้ามองในแง่ของการท่องเที่ยวแล้วถือว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ในช่วงระยะเวลาไม่ถึง 50 ปีที่เริ่มจัดตั้งให้เกิดมีขบวนแห่ประเพณียี่เป็งขึ้นมา

ยี่เป็ง แปลว่า วันเพ็ญเดือนยี่ หรือ เดือนสิบสอง ในการนับเดือนของภาคกลาง เพราะในล้านนา นับเดือนตามจันทรคติที่เร็วกว่าไปสองเดือน ประเพณียี่เป็งในล้านนาสิ่งที่มีความสำคัญคือ การทำบุญ ฟังเทศน์ในคติความเชื่อ มูลเหตุ การเริ่มต้นของประเพณียี่เป็งในล้านนานั้นกล่าวคือ มีความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อในโลกหน้า ตามคัมภีร์โหราศาสตร์ของล้านนา พระมาลัยเสด็จไปนรกและสวรรค์แล้วกลับมาเทศนาแก่ผู้คน ว่าถ้าต้องการเกิดพบศาสนาพระศรีอาริย์เมตไตรย จงฟังเทศน์มหาเวสันดรให้จบภายในวันเดียว จึงก่อให้เกิด ประเพณีตั้งธรรมหลวง หรือเทศน์มหาชาติขึ้นในประเพณียี่เป็งล้านนาและเกิดศิลปะแห่งการจัดวางในประเพณีขึ้นเช่นกัน องค์ประกอบที่สำคัญในการตั้งธรรมหลวง หรือเทศน์มหาชาติ คือ สถานที่ องค์

เทศน์ และผู้ฟัง ในส่วนของสถานที่ มักจะจัดภายในวัด เพราะในวัดประกอบด้วยศาสนสถานที่สำคัญเช่นวิหาร เป็นต้น วิหารในล้านนา เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ คือ ลักษณะของวิหารในล้านนา รูปทรงไม่ใหญ่มาก มีสัดส่วนสัมพันธ์กับมนุษย์ ใช้โครงสร้างแบบช่อม้ายี่ใหม่ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมล้านนา ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปิดทอง และโครงสร้างภายในประดับลายคำล้านนา บนฝาผนังเขียนภาพจิตรกรรม หรือในอดีตใช้เขียนลงบนผืนผ้าแล้วนำมาแขวนบนผนังวิหาร เมื่อยามมีงานตั้งธรรมหลวง และภายในวิหารจะมีธรรมาสน์ แบบล้านนา มีความวิจิตรงดงาม สลักหรือช่างสร้างขึ้นเป็นรูปทรงปราสาท ตามวรรณกรรมในมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี เนื้อหาในวรรณกรรมกล่าวถึงสิ่งใดนั้นคนล้านนามักจะจัดสร้างขึ้นเสมอเพื่อให้เกิดอรรถรสในการฟังเทศน์ เช่น ตั้งแต่บริเวณหน้าวิหาร ชาวบ้านจะช่วยกันสร้างซุ้มประตูป่าและเขาวงกต ด้านข้างวิหารประดับตกแต่งด้วยรั้วราชวัติไม้ไผ่ และรายล้อมด้วยต้นกล้วย อ้อย ก้านมะพร้าว ตุงราว โคมพัด และโคมไฟหลากสี โดยจำลองบรรยากาศตอนพระเวสสันดร นางมัทรีและกัณหาชालิ เดินออกจากเมือง เพื่อเข้าไปบำเพ็ญบารมีในป่าหิมพานต์ ผู้ที่จะเข้ามาทำบุญในวิหารจะต้องเดินผ่านซุ้มประตูป่าและเขาวงกต ก่อนถึงจะเข้ามาทำบุญได้ และภายในวิหารมีการตกแต่งด้วยกระดาดขลุ่ยกลายเป็นรูปซำทาสปริวาร ม้าแก้ว ช้างแก้ว บริเวณรอบธรรมาสน์ประดับด้วย ราชวัติและเครื่องประดับอื่นๆที่สะท้อนให้เห็นภาพป่าหิมพานต์ เป็นต้นว่า ดอกบัวชนิดต่างๆ ประทีปพันดวง ช่อ ธง เทียน รูป อย่างละพันเพื่อใช้จุดในเวลาพระเทศน์ ตามจำนวนคาถาของแต่ละกัณฑ์ ในแต่กัณฑ์ของมหาชาติเวสสันดรชาดกล้านนา องค์เทศน์จะใช้ท่วงทำนอง หรือเรียกตามภาษาถิ่นว่า ระเบียบ เสียงที่ต่างกัน แบ่งเป็น 3 ระดับคือ เสียงเล็ก เทศน์กัณฑ์ ทศพรกุมาร มัทรี ฉกษัตริย์ เสียงกลาง เทศน์กัณฑ์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ จุลพน มหาพน สักกบรรพ และเสียงใหญ่ เทศน์กัณฑ์ ชูชก มหาราช นครกัณฑ์ เมื่อผู้ฟังได้เข้ามาพร้อมอยู่ในบริเวณอันเป็นปริณิชนแห่งพิธีกรรมแล้ว รูปรส กลิ่น เสียง ที่ได้สัมผัสก่อให้เกิดความศรัทธาปสาทะ และเกิดความปีติสุข ตามความมุ่งหมาย เช่นเมื่อฟังเสียงเทศน์กัณฑ์มัทรี องค์เทศน์นั่งอยู่ในธรรมมาสน์ทรงปราสาทแบบล้านนา แต่จะไม่เห็นองค์เทศน์ ซึ่งมีลักษณะพิเศษ เปิด 1 ด้าน ปิด 3 ด้าน ทำหน้าที่เหมือนเครื่องขยายเสียงมีลวดลายแกะสลักประดับด้วยกระจกและผ้าอย่างสวยงามตามที่ปรากฏในคัมภีร์โบลานช่างถอดแบบจากวรรณกรรมสร้างขึ้นเป็นธรรมมาสน์ ในกัณฑ์นี้จะองค์เทศน์ใช้เสียงเล็กแหลม ซึ่งก่อให้เกิดความสะเทือนใจ สายตามองเห็นรูปภาพที่แขวนอยู่บนผนังหรือบนจิตรกรรมฝาผนัง จมูกสัมผัสกลิ่นได้จากมวลดอกไม้ที่ประดับรอบ รสแห่งน้ำธรรมคำสอนซึมซับขึ้นภายในจิตใจ และกัณฑ์ชูชก องค์เทศน์จะใช้เสียงใหญ่ ท่วงทำนองตลก ผสานกับเนื้อหาสาระที่น่าเสนอ เป็นต้น พอเทศน์เสร็จเสียงกัณฑ์และดนตรีก็ระโคมขึ้นรับในแต่ละกัณฑ์ จนหมดทั้ง 13 กัณฑ์ มีบางกัณฑ์เทศน์ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมคือกัณฑ์ที่กล่าวถึงฝนท่าแก้วเจ็ดประการ หรือฝนโบกขรพรรษ ตกลงมาเจ้าของกัณฑ์เทศน์ก็จะนำเอาเงินเหรียญใส่ลงในห่อเหมียงใบตองโปรยให้แก่ผู้ที่มาร่วมงาน และพอถึงกัณฑ์อาณิสสส์ผางประทีป ผู้คนจะก็ช่วยกันจุดประทีป โคมไฟ รอบพระเจดีย์และวิหาร ปรากฏแสงสว่างทั่วทั้งบริเวณ เพื่อเป็นพุทธบูชา

ประเพณีเป็งล้านนา ก่อให้เกิดพุทธศิลป์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม เช่น วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะภาพพิมพ์(ลายคำล้านนา) สถาปัตยกรรม ดนตรี คีตศิลป์ เครื่องสักการะล้านนา เป็นต้น

ศิลปะทุกประเภทก่อให้เกิด ความอึดอัด ปิติสุข จรรโลงใจ ยกกระตักจิตใจให้สูงขึ้น ท่ามกลางวิถีปัจจุบันผู้คนพบเห็นแต่สังคมบริโภควัตถุนิยม การใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ ขาดสุนทรียภาพ ในวิถีชีวิตเช่นนี้จะมีศิลปะใดบ้างที่จะช่วยยกกระตักจิตใจผู้คนให้สูงขึ้น และเกิดความปิติสุข ยามได้สัมผัสศิลปะอย่างแท้จริง

ประเพณีตั้ง ธรรมหลวง หรือ ตั้งธัมมหลวง หมายถึงการฟังพระธรรมเทศนา เรื่องใหญ่ หรือเรื่องสำคัญ เพราะ ธรรมหลวงที่มักใช้เทศน์มักจะเป็นเวสสันดรชาดก อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะมา ประสูติแล้วตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อมา มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ คำว่า"ตั้ง"แปลว่าเริ่มต้น การตั้งธรรมหลวง ก็อาจแปลว่าการสดับพระธรรมเทศนาจากคัมภีร์ที่จารขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกด้วย ประเพณีนี้ตรงกับงานประเพณีฟังเทศน์มหาชาติ ของภาคกลาง ความเชื่อในการฟังเทศน์มหาชาติ “ บุคคลใดตั้งใจฟังธรรมมหาชาติจนจบ 13 กัณฑ์ ภายในวันหนึ่งคืนหนึ่ง ท่านว่าผู้นั้นจะอุทิศจำเริญด้วยสมบัตินานาประการในปัจจุบัน และจะได้เกิดร่วมศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคต ในคัมภีร์มาลัยสูตรก็กล่าวเป็นใจ ความว่า “เมื่อครั้งมหาเถรขึ้นไปนมัสการพระเกศแก้วจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์นั้น ได้พบพระอริยเมตไตรยเทพบุตร ท่านก็ได้สั่งมหาเถรเจ้ามาว่า “ให้คนทั้งหลายฟังธรรมมหาชาติให้จบทั้ง 13 กัณฑ์ในวันเดียวคืนเดียว แล้วจะได้ร่วมกับศาสนาของเรา” ดังนี้ เมื่อพระมหาเถรเทพมาลัยกลับจากสวรรค์แล้ว ก็นำเรื่องนี้มาบอกกับชาวโลกคนทั้งหลายได้ฟังก็เลยพากันฟังเทศน์มหาชาติจน ถือเป็นประเพณีมา”

ชื่อกัณฑ์เทศน์และเนื้อเรื่องย่อ ในแต่ละกัณฑ์

*ในแต่ละกัณฑ์ที่พระสงฆ์จะเทศน์จะมีเนื้อเรื่องย่อซึ่งเป็นเรื่องราวของ เวสสันดรชาดกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นภาษาบาลีดังนี้

กัณฑ์ที่ 1 ชื่อกัณฑ์ทศพร พรรณนาตอนที่พระนางมณีเมขลาขอพรจากพระอินทร์ 10 ประการ ก่อนที่จะจุติในโลกมนุษย์เป็นมารดาของพระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ 2 ชื่อกัณฑ์หิมพานต์ พรรณนาถึงจุติปฏิสนธิของพระเวสสันดร จนถึงทรงได้อภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี พระธิดาแห่งกษัตริย์แคว้นมัทราชนครที่ถูกรังแกออกจากเมืองเข้าสู่ป่า พรรณนาถึงป่าหิมพานต์

กัณฑ์ที่ 3 ชื่อกัณฑ์ทศพร พรรณนาสัตว์ตตสมมหาทาน พระเวสสันดรสั่งเมืองและให้ทานรถเทียมด้วยม้าแก่ผู้ที่มาทูลขอ

กัณฑ์ที่ 4 ชื่อกัณฑ์ทศพร พรรณนาถึงกษัตริย์เสด็จถึงนครมาตุลราช พระยาเจตราชู เจ้าเมืองทูลขอให้ครองสมบัติ พระเวสสันดรไม่ทรงรับ

กัณฑ์ที่ 5 ชื่อกัณฑ์ชูชก พรรณนาถึงพราหมณ์ชูชกขอทานจนได้นางอมิตตตาลูกสาวเพื่อนเป็นเมีย เมียต้องการคนรับใช้ให้พราหมณ์ชูชกไปขอกัณฑ์และชาลีมาเป็นคนใช้ พราหมณ์จึงออกเดินทางไปสู่เขาวงกต เจอพรานเจตบุตรผู้รักษาทางเข้าป่าหิมพานต์

กัณฑ์ที่ 6 ชื่อกัณฑ์จุลพน พรานเจตบุตรถูกชูชกหลอกจึงบอกทางไปสู่เขาวงกต

กัณฑ์ที่ 7 ชื่อกัณฑ์มหาพน พรรณนาถึงพราหมณ์ชูชกพบอจุตฤาษี ก็ชี้ทางไปสู่เขาวงกต พรรณนาถึงป่าเขาลำเนาไพร

กัณฑ์ที่ 8 ชื่อกัณฑ์กุมาร ชูชกไปถึงเขาวงกตเพื่อขอกัณฑ์ชาลี สองกุมารลงไปหลบในสระน้ำ พระเวสสันดรเรียกขึ้นมามอบให้พราหมณ์ชูชก ชูชกทุบตีอุดกระซากลากสองกุมารไป

กัณฑ์ที่ 9 ชื่อกัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีกลับจากหาผลไม้ในป่าพบสัตว์สามตัวนอนขวางทางจึงไม่พบลูกทั้งสอง พอทราบความจริงก็เป็นลมสลบไป

กัณฑ์ที่ 10 ชื่อกัณฑ์สักกบรรพ พระอินทร์แปลงกายมาทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรแล้วคืนให้ พระเวสสันดรทูลขอพร 8 ประการจากพระอินทร์

กัณฑ์ที่ 11 ชื่อกัณฑ์มหาธาต พราหมณ์ชูชกพา 2 กุมารหลงทางเข้าสู่เมืองสีพี พระเจ้าสัญชัยทรงไล่กุมารคืนด้วยสิ่งของอย่างละ 100 พราหมณ์ชูชกรับประทานอาหารจนตายพระเจ้าสัญชัยเตรียมไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรี

กัณฑ์ที่ 12 ชื่อกัณฑ์ฉกษัตริย์ พรรณนาถึงหกกษัตริย์พบกัน เกิดความยินดีจนเส้าโศกสลบไป พระอินทร์บันดาลฝนโบกขรพรรณตกลงมาประพรมจนพื้นดินสดชื่นทั้งหมด

กัณฑ์ที่ 13 ชื่อกัณฑ์นครกัณฑ์ (ขณะเทศน์จะมีการโปรยข้าวตอกข้าวสาร สมมติว่าพระอินทร์ได้บันดาลฝนแก้ว “รัตนธारा”) กัณฑ์สุดท้ายถือเป็นกัณฑ์ขี้มกมลพรรณนาถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี ลาจากเพศพรตฤาษีนิวัติคืนสู่พระนครครองเมืองสีพี พระอินทร์บันดาลท่าฝนสัตว์ตณะธाराตกลงทั้งภูมิณฑลโปรดให้ประชาชนทำบุญทำทาน ตลอดพระชนมชีพ

เมื่อเทศน์จบกัณฑ์หนึ่งๆ จะมีการประโคมฆ้องกลองบูชาบวหารก็จะจุดประทัดบอกสัญญาณให้รู้ว่า “ธรรมจบกัณฑ์หนึ่ง” แล้วคนอยู่ที่ไหนได้ยินเสียงกลองก็จะประนมมือไหว้มาทางวัดกล่าว คำว่า “สาธุ”

กัณฑ์ที่นิยมฟังเป็นพิเศษและนิยม เสียง

ในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์นั้น จะมีบางกัณฑ์ที่คนนิยมฟังเป็นพิเศษและนิยมกำหนดเสียงพระนักเทศน์ไว้ คือ

1. กัณฑ์ชูชก	นิยมเสียงใหญ่หรือ ค่อนข้างใหญ่
2. กัณฑ์มัทรี	นิยมเสียงเล็กคล้ายเสียงผู้หญิง
3. กัณฑ์กุมาร	นิยมเสียงเล็กกลมกล่อมนุ่มนวล
4. กัณฑ์สักกบรรพ	นิยมเสียงคล้ายกับมัทรีหรือ กุมาร
5. กัณฑ์มหาราช	นิยมเสียงใหญ่หนักแน่น
6. กัณฑ์ถนอมทรัพย์	นิยมเสียงเด็กส่วนมากเป็นสามเณร เล็กๆเทศน์
7. นครกัณฑ์	นิยมเสียงใหญ่ทุ้มกังวาน

ในการเทศน์ตามกัณฑ์ที่กล่าวมานี้ ก่อนจะเทศน์พระผู้เทศน์จะใส่กาบเค้ คือแหล่งกาพย์ตอนต้นจะเป็นเรื่องอะไรก็ได้ที่เข้ากับเหตุการณ์ เช่น กาพย์สิทธารถ กาพย์พินพาพิลาป กาพย์ศีลห้า เป็นต้น แต่เสียงใหญ่มักนิยมใส่กาพย์คำสอน เช่น กาพย์ทศพิธราชธรรม กาบร่ำสงสาร เป็นต้น เฉพาะกัณฑ์ชูชก จะต้องใส่กาบเค้เรื่องกำเนิดของชูชก เมื่อจบกาบเค้แล้วจะดำเนินเทศน์ตามเนื้อเรื่องที่มีในคัมภีร์

เดือน ๓ (ราวเดือนธันวาคม)

ประเพณีเกี่ยวข้าวเอาเฟือง เมื่อข้าวในนาที่ปลูกไว้สุกมีสี เหลืองทองเต็มท้องทุ่ง ก็จะเป็นฤดูเก็บเกี่ยวซึ่งบ้างเรียกว่า "เกี่ยวข้าวเอาเฟือง" คือการเก็บเกี่ยวข้าวและฟางข้าวเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ การเกี่ยวข้าวเอาเฟืองนี้จะเริ่มกันตั้งแต่ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายน เป็นต้น ไป ชาวบ้านจะเอามือหรือเอาวัน คือการลงแขกคือผลัดกันไปช่วยเกี่ยวข้าวในแปลงนา ของเพื่อนบ้านให้เสร็จเป็นราย ๆ ไป

ประเพณีสู่ขวัญข้าว เป็นพิธีกรรมในการเรียกขวัญข้าวหลังจากการเก็บเกี่ยวเพื่อเป็นการขอขมาและขอบุคุณแม่โพสพหรือเทพีแห่งข้าว และยังเป็นพิธีที่เชื่อกันว่าจะทำให้ข้าวไม่หายและหมดไปจากยุ้งฉางเร็วอีกด้วย วันที่ทำพิธีโดยปกติถือเอาวันที่ชนข้าวขึ้นยุ้งเสร็จแล้ว หากไม่ทันก็อาจทำในวันรุ่งขึ้นก็ได้

ประเพณีเข้าโส สานกัมม์ เข้าโสสานกัมม์หรือพิธีทุเจ้าเข้ากานี้ เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งในพุทธศาสนา ซึ่งพระสงฆ์จะอยู่ในป่าช้าหรือสุสาน เข้าไปพักอยู่ที่โคนไม้ใหญ่ในป่าช้า จึงมีชื่อที่มักเรียกว่า อยู่รุกขมุล หรือเข้ารุกขมุล ในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ พระสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติในชุดงศัตร์อย่างเข้มงวดจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการที่พระสงฆ์ อยู่กำหรือเข้ากำ เพราะจะต้อง กำกิน กำอยู่ คือสังวรณหรือสำรวมความประพฤติทุกอย่างโดยเคร่งครัด เพื่อต้องการบรรเทาความห้วงหาอาลัยต่อวัตถุข้าวของที่ได้รับจากการถวายในการประกอบพิธีโสสานกัมม์หรือทุเจ้าเข้ากานี้ นอกจากจะมีอานิสงส์มากแล้ว การที่ประชาชนมาร่วมทำบุญกันมากนี้ ก็ย่อมจะเป็นที่มาของทุนทรัพย์ที่จะนำไปใช้ในสาธารณกุศล เช่นการสร้างศาลาในป่าช้า หรือ อื่น ๆ ต่อไป

เดือน ๔ (ราวมกราคม)

ประเพณีทานหัวผิง ไฟพระเจ้า การทานหัวผิงไฟพระเจ้าหรือการถวายฟืนเพื่อจุดไฟผิงแก่พระพุทธรูปนี้ เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นใน ฤดูหนาว ทั้งนี้เพราะในบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงเดือนสี่(ประมาณเดือน มกราคม)อากาศหนาวมาก ประชาชนเห็นว่าพระเจ้าหรือพระพุทธรูปก็จะหนาวด้วย จึงได้ร่วมกันขนเอาฟืนมากองรวมกันเพื่อจุดไฟให้พระเจ้าได้ผิงไฟ เจ้าอาวาสจะให้ภิกษุสามเณรหรือศิษย์ทั้งหลายเข้าป่าหาฟืน โดยเลือกเอาไม้ฟืนที่มีสีขาว ให้ถ่านดี และไม่แตกเวลาติดไฟเพื่อใช้เป็นหัวผิงไฟพระเจ้าชนิดไม้ที่นิยมมาก เช่น ไม้คนทา ไม้โมกมัน ไม้สะคร้อหรือไม้มะขาม เป็นต้น

ประเพณี ทานข้าวหลาม-ข้าวจี ประเพณีทานข้าวหลาม-ข้าวจี จะจัดขึ้นในเดือน ๔ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (วันเพ็ญเดือน๖ คือประมาณเดือนมกราคม) หลังจากที่ชาวไร่ชาวนาเสร็จภารกิจทางไร่นาได้ข้าวขึ้นยุ้งฉางหมดแล้ว ก็จะทำพิธี ทานเข้าใหม่ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ฉันภัตตาหารที่ประกอบจากข้าวใหม่ที่เพิ่งได้มาจากท้องทุ่ง เช่น ข้าวจี ข้าวหลาม ข้าวเม่า ข้าวต้ม ข้าวต้มกะทิ ข้าวขนมจีอก (ขนมเทียน) ข้าวต้มใบอ้อย นำอาหารเหล่านี้ไปร่วมถวายพร้อมกับอาหารคาวประเภทอื่น ในขณะเดียวกัน ก็ถือโอกาสทานขันข้าว คือถวายอาหารเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปหาญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย

เดือน ๕ เหนือ (ราว กุมภาพันธ์)

ประเพณีปอย ลูกแก้ว/ปอยน้อย เป็นงานเฉลิมฉลองในประเพณีพิธีการบรรพชาหรือบวชเณร ซึ่งจะทำกันในเดือน ๕,๖,๗,๘ เหนือ คือราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จุดประสงค์ของการจัดปอยลูกแก้วหรือปอยบวช หรือปอยน้อย ประเพณีการบวชสามเณรของชาติพันธุ์ ไทใหญ่ เรียกว่า ปอยสาบลอง ก็เพื่อ ลูกศิษย์วัดที่เรียกว่าชะโยมวัดที่คอยมาอยู่รับใช้ทำงานในวัดเป็นเวลาพอ สมควร และได้เรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ทางวัดและญาติผู้ใหญ่ก็จะร่วมกันจัดงานพิธีบรรพชาให้เป็นสามเณรในพระพุทธ ศาสนา

เดือน ๖ เหนือ (ราว มีนาคม)

ประเพณีปอยหลวง ปอยหลวงเป็นประเพณีเฉลิมฉลองเสนาสนะที่สร้าง ขึ้นในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัดหรือ กุฏิ เป็นต้น การที่เรียกว่า ปอยหลวง เพราะเป็นงานใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลเป็นจำนวนมาก (ทั้งนี้ มีกำหนดขึ้นมาภายหลังด้วยว่า การจะมีปอยหลวงได้นั้น ของที่จะถวายควรมีราคาตั้งแต่หนึ่งแสนบาทขึ้นไป ถ้าราคาต่ำกว่านั้นก็อนุญาตให้เพียงทำบุญถวายเท่านั้น) ในงานปอยหลวง ก่อนวันงานจะมีพิธีถวายทาน **ตุง** (ธงปฎัก)โดยมีอาณิสสงส์จากความเชื่อว่าจะนำไปสู่สวรรค์ เมื่อถวายเสร็จจะปักตุงตามแนวถนนภายในชุมชน ตุงจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของงานด้วย และก่อนจะเริ่มงานพิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งก็คือ พิธีอัญเชิญพระอุปคุต ซึ่งถือว่าเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงฤทธิ์ปราบภัยมารได้ จึงอัญเชิญมาปกป้องคุ้มครองงานปอยหลวงให้สำเร็จไปด้วยดี โดยสมมติเอาก่อนหินแม่น้ำมาประดิษฐานไว้ที่หอชั่วคราว เรียกว่า **หอพระอุปคุต** เมื่อเสร็จงานแล้วจึงอัญเชิญกลับสู่สระตือทะเล งานปอยหลวง มักจะนิมนต์ **หัววัด** คือศรัทธาต่างวัดต่างมาร่วมงาน และส่วนมากจะนำช่างฟ้อน เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเชิงและดี

กลองสะบัดไชย เป็นต้นมาร่วมขบวนแห่ครุฑทวนและแสดงในงานด้วย ชาวล้านนาถือว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ ดังคำโบราณกล่าวว่า เป็นงานบุญ **กินใหญ่ ทานหลวง**

ประเพณีปอยข้าวสังข์ เป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปหาผู้ตายซึ่งตายด้วยอุบัติเหตุต่าง ๆ รวมทั้งตายทั้งกลม หรือตายเนื่องจากการคลอดบุตร ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าคนที่"ตายโหง"นั้นวิญญาณไม่มีความสุข ผู้ที่ยังอยู่เช่นสามีหรือภรรยาและลูกหลานพี่น้องมักก็เชียววิญญาณเข้าสิง ขอนกระด้างหรือคนทรงที่มีอาชีพทางนี้โดยเฉพาะเพื่อ ใต้ถามชีวิตความเป็นอยู่หลังจากที่เสียชีวิตแล้ว และถามความต้องการหรือเมื่อทราบว่าการต้องการสิ่งใดก็จะจัดส่งไปให้โดยวิธีการ จัดถวายทาน ทั้งนี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องทำบุญอุทิศไปให้ตรงกับวันตายก็ได้ แต่มักนิยมครบ รอบปีตายมากกว่า ปอยข้าวสังข์จะจัด ที่บ้าน เพราะคนตายสมัยก่อนจะรีบ นำไปฝัง ไม่นิยมเผาเหมือนในปัจจุบัน และในขณะที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้นไม่มีพิธีทำบุญอุทิศถวายทานให้ผู้ตาย นอกจากพิธีสวดหรือแสดงพระธรรมเทศนา จะจัดพิธีทานที่หลังเมื่อเจ้าภาพพร้อม ถ้าเทียบกับภาคกลางก็เช่นเดียวกับพิธีทำบุญร้อยวันให้ผู้ตายนั่นเอง

ประเพณีลากปราสาท คือ การทำศพพระสงฆ์ ด้วยการใส่เรือศพทำเป็นปราสาทลากไปสู่ป่าช้าของชาวล้านนาไทย และเรือปราสาทวางอยู่บนไม้แม่สะดึง มีล้อเลื่อนไปด้วย ชาวไทยใหญ่จึงเรียกว่า “ปอยล้อ” คือ การลากศพไปด้วยล้อเลื่อนนั่นเอง การลากปราสาทศพ ทำแก่ผู้ใหญ่ในแผ่นดิน เช่น เจ้าผู้ครองนคร เจ้านายในพระราชวงศ์ สำหรับในพุทธศาสนา กำหนดเอาพระสงฆ์ผู้ใหญ่ชั้นพระเถระ หรือพระผู้อาวุโสมีพรรษามาก เป็นที่เคารพยกย่องของลูกศิษย์และประชาชนทั่วไป

ตุริยะนนถิดนตรีล้านนา ดนตรีในงานเทศกาล ประเพณี ต่างๆของล้านนา ดนตรี พื้นเมืองล้านนา หรือการบรรเลงเครื่องดนตรีและการขับขานในล้านนานั้นมีบทบาททั้งในการประกอบ พิธีกรรม เช่น ฟ้อนผี และงานศพ เป็นต้น ดนตรีล้านนาใช้ประกอบการแสดง และกิจกรรมสันทนาการเพื่อความบันเทิง ดังจะเห็นได้ว่าการฟ้อนรำหรือการขับขานหรือขับขานนั้น จะต้องมิดนตรีประกอบเสมอ

ประเภทเครื่องดนตรีพื้นเมืองล้านนา เครื่อง ดนตรีล้านนาเป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบขึ้นโดยใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน คือเป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะเรียบง่ายและประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวัน ซึ่งตัวผู้เล่นเองนั้นนอกจากจะมีความสามารถในการเล่นดนตรีแล้ว ส่วนใหญ่ก็มักมีความสามารถในการประดิษฐ์เองได้ด้วย เครื่องดนตรีล้านนามีครบทุกประเภทตามวิธีการปฏิบัติที่ทำให้เกิดเสียงดนตรี คือครบทั้ง ๔ ประเภท ได้แก่ เครื่องตีดี สี ดีและเป่า ดังต่อไปนี้

ประเภท เครื่องเป่า เครื่องดนตรีที่ใช้ลมเป่าออกจากปากผ่านเครื่องดนตรีทำให้เกิดสุ้มเสียง ต่างๆ ประกอบด้วย ปี่ แนนและขลุ่ย เป็นต้น

ประเภทเครื่องตี เครื่องดนตรีของล้านนาประเภทที่อาศัยการตีที่สายเพื่อให้เกิดเสียง มีสองอย่างคือ เป็ยะ (อ่าน “ เป็ยะ ”) และ ชิ่ง ในโคลงนิราศหริภุญชัย เรียกชิ่งว่าตึงเช่นเดียวกับที่ชาวไทใหญ่เรียก มีลักษณะคล้ายกระจับปี่หรือคล้ายพิณหรือซุงของภาคอีสาน

ประเภทเครื่องสี ได้แก่ เครื่องสายที่มีคันสี เสียงดนตรีจะเกิดจากการเสียดสีระหว่างสายคันชักกับสายเส้นลวดทองเหลืองที่ ชิ่งตึงอยู่ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสีของล้านนา ได้แก่ สะล้อ อาจเรียกว่า กระจับปี่ หรือ ทะล้อ ซึ่งมีรูปศัพท์เดิมจากภาษาขอมว่า “ ทรอ ” ซึ่งภาษาไทยกลางออกเสียงเป็น “ ซอ ” แต่ในโคลงนิราศหริภุญชัยว่า “ กระจับปี่ ”

ประเภทเครื่องตี เรียก ตามกิริยาอาการที่ใช้มือหรือวัตถุตีกระทบกับวัตถุทำให้เกิดเสียง ล้านนามีทั้งเครื่องตีที่ทำด้วยไม้ เช่น เกราะพาทย์ (อ่าน “ ป่าด ”) คือ ระนาด เครื่องตีที่ทำด้วยโลหะ เช่น ช้อง กังสดาล ฉิ่ง สว่า (ฉาบ) และเครื่องตีที่ทำด้วยการชิ่งหนังสัตว์ให้ตึงเป็นแผ่น ได้แก่ กลอง (อ่าน “ ก้อง ”) เป็นเครื่องตีให้จังหวะที่มีหลายชนิด หลายขนาดในท้องถิ่นภาคเหนือ มีทั้งประเภทขึ้นหนังหน้าเดียวและประเภทขึ้นหนังสองหน้า ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

กลองหลวง หรือ กลองห้ามมารูปลักษณะเป็นกลองยาวคอดกลางปลายบานเป็นลำโพง ยาวประมาณ ๓.๐-๓.๕ เมตร ขนาดหน้ากลองเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ ๖๐-๘๐ เซนติเมตร ต้องวางบนล้อเกวียน ใช้คนลากหลายคน เวลาตีต้องขึ้นนั่งคร่อมตีหรือยืนอยู่ด้านหน้ากลอง ใช้มือขวาตีโดยมีฝ่ามือทำเป็นรูปกรวยแหลมให้ฝ่ามือกระทบหน้ากลอง ใช้ตีเป็นสัญญาณวันพระ ๘ คำ หรือ ๑๕ คำ ในล้านนามีประเพณีการแข่งขันตีกลองหลวง ซึ่งนิยมกันมากในช่วง พ.ศ.๒๕๒๐ เป็นต้นมา

กลองแหว หรือ กลองตึงนง คำว่า “ แหว ” แปลว่า สะแหว เรียกตามลักษณะกลองที่มีเอวคอดกลาง ส่วนคำว่า “ ตึงนง ” เรียกตามลักษณะเสียงตีกลองและช้อง กลองแหวมีรูปทรงแบบเดียวกับกลองหลวง แต่มีขนาดเล็กกว่า คือ ยาวประมาณ ๑๗๕ เซนติเมตร ขนาดหน้ากลองเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ใช้หามหรือใช้ตั้งกับที่ตี ใช้ตีประสมวงกลองแหว และมีประเพณีการแข่งขันการตีกลองแหวเดี่ยวๆ ด้วย

กลองปูเจ้า เป็นกลองก้นยาวแบบของชาวไทใหญ่มีขนาดเล็ก กว่ากลองแหว ยาวประมาณ ๑๔๐ เซนติเมตร ขนาดหน้ากลองเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๖ เซนติเมตร ใช้สะพายดีและเล่นประสมวงกลองปูเจ้าตีประกอบการฟ้อนดาบ ฟ้อนเชิง ฟ้อนนกกิงกะหล่า ฟ้อนโต เป็นต้น

กลองสิ่งหม้อง คือ กลองยาวขึ้นหนังหน้าเดียวแบบของภาคกลาง รูปร่างคล้ายกลองปูเจ้า และหน้ากลองมีขนาดเท่าๆ กัน แต่มีรูปทรงสั้นกว่า คือยาวประมาณ ๘๐-๙๐ เซนติเมตร คนตีกลองสามารถใช้สะพายบ่าได้ ใช้ในขบวนแห่ต่างๆ

กลองปู้ชา (อ่าน “ ก่องปู้จา ”) คือกลองปู้ชา เดิมเรียกว่ากลองนันทเทรี เป็นกลองชั้นหนึ่งสองหน้า ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่กับที่ แต่ใช้ตีหน้าเดียว มีหน้ากว้างประมาณ ๓๐ นิ้ว ขึ้นไป ปกติจะตั้งไว้ที่ศาลาไว้กลอง หรือ ตั้งไว้ภายในวัด ใช้ตีเป็นพุทธบูชาในโอกาสเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น วันขึ้นหรือแรม ๗ ค่ำ และ ๑๔ ค่ำ ระหว่างเข้าพรรษา เป็นต้น

กลองสะบัดชัย เป็นกลองที่ดัดแปลงมาจากกลองปู้ชา (ปู้ชา) ที่มีขนาดเล็กกว่า เพื่อใช้หามนำหน้า ขบวนแห่ได้ใช้ตีเพื่อความเป็นสิริมงคลในงานมงคลต่างๆ (ยกเว้นงานอวมงคล) โดยเฉพาะนำขบวนแห่ครัวทาน ปอยหลวง เป็นต้น

กลองมอญ รูปลักษณะคล้ายกลองปู้ชา แต่มีขนาดเล็กกว่า สามารถใช้สะพายตีได้ ปกติจะใช้ตี ประกอบวงมอญซึ่งเป็นดนตรีแบบของไทยใหญ่ มีฆ้องชุดซึ่งมีขนาดและเสียงไล่ระดับกันมีสว่า (ฉาบ) ตีผสม วง

กลองตะลวด เป็นกลองสองหน้าขนาดเล็กมักนิยมแขวนติดกับกลองหลวง หรือกลองแหว ใช้ตีติด จังหวะร่วมกับการประสมวงกลองแหวหรือวงตั้งนั่ง เล่นประกอบการฟ้อนเล็บ หรือฟ้อนเมือง

กลองเต่งถึง หรือ กลองโป่งปิ่ง เป็นกลองชั้นหนึ่งสองหน้า มีขาตั้ง ใช้ตีทั้งสองหน้าลักษณะเดียวกับ ตะโพนไทยและตะโพนมอญ ใช้เล่นประสมวง “ เต่งถึง ” หรือ วง “ พาทย ” (วงปี่พาทยมอญ) และวงสะล้อ- ซึง ถ้าเป็นขนาดเล็กบางทีก็เรียกว่า “ กลองโป่งปิ่ง ” หรือ “ กลองตัด ” เรียกตามลักษณะของเสียงที่ตั้งจาก การตีกลอง

เอกสารประกอบการเรียบเรียง

มณี พยอมยงค์.ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕.เชียงใหม่:ส.ทรัพย์การพิมพ์,๒๕๒๘

วิลักษณ์ ศรีป่าขาง.ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น ล้านนาคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๒.เชียงใหม่:ธนภณการพิมพ์,๒๕๕๑

ศรีเลา เกษพรหม.ประเพณีวิถีคนเมือง.เชียงใหม่:สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๓๘

อุดม รุ่งเรืองศรี.สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๑๒.กรุงเทพฯ:มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ ,๒๕๔๒.

ข้อมูลจาก เว็บไซต์. <http://www.lannaworld.com>, <http://www.culture.go.th/study>, <http://th.wikipedia.org> ,